

DAGLIGLIV I KØGE PÅ CHRISTIAN DEN FJERDES TID

"Et nærbillede af byen og dens borgere"

Børge Green

"Dagligliv i Køge på Christian den Fjerdes tid"

Indholdsfortegnelse: 1 - 10. (Til Dagligliv i Køge)

Navneregister: 1 - 34. - - -

"Dagligliv i Køge: I. 1 - 122 f.
- - II. 122 g - 191.

Køge rådhus i 500 år: 192 - 218.

Kildehenvisninger: 216 - 220. (Til rådhusets historie)

Pottemagere i Køge: 1 - 12 (Tillæg I).

Kildehenvisninger: 1 - 19 (Til Dagligliv i Køge).

E. S. Køge rådstuearkiv er for få år siden omregistret, så enkelte arkivalier, som har et nummer, svarer ikke til min henvisning. Køge byarkiv har modtaget det nugældende, trykte register over arkivalierne i Køge rådstuearkiv.

Indholdsfortegnelse

Køge ved 1600-tallets begyndelse, 1
En husmoder måtte stå for klø, 1, 69,
Jomfrukrænkelser, 2,
Forprang. Man søgte at drive bønderne ind på byens grund, 2, 3, 44,
Københavnske syndere, 3,
Badstuestræde, 3,
Vildtet på heden var kongens ejendom, 3
Bøddelen havde travle dage, 4, 5,
Henrettelserne foregik på Torvet, 5, 6, 10, 13, 67, 70, 71, 106
Kirsten Snedkers bålfærd, 4, 5,
Byens vognmænd havde eneret til at køre sand ved henrettelser, 5
Fire henrettelser i 1611, 6
Kvinderne i sagen fra Hans Kræmmers gård, 6
Samtalen på slottet bragte 8 til bålet og 2 selvmord, 7
Else Holtug hørte til de velstillede i Brostræde, 7
Djævelkunst i Brostræde og Solrød, 8
Ridefogeden på Københavns slot forestod skifteforretningen, 9
Søndagsbarnet Mette Navnes, 9, 107,
Byfogeden havde travlt med sine københavnsrejser, 9
Byen fik sine fleste tilførsler fra Stevns, 9 a
Da Prambroen skulle repareres 1575, 9 a
Borgerskabet udnyttede voldterrænet, 9 a
Rådmand og tolder Henrich Fresches gård, Brogade 5), 9 a, b, c, d, 10, 11,
Russiske gesandter måtte blive vinteren over i Fresches gård, 9 b
Christian 4.s og dronning Sophies våben i Fresches salsvinduer, 9 b
Parret flygtede fra fangetårnet, 10, 73,
Borgerne dræbte bøddelen, 10
Kongens skuder fik proviant i byen, 11, 23, 25
Chr. 4. på gennemrejse, 12, 17, 25, 26, 86, (Overnattede i gården Brogade 5)
Store ordrer til byens håndværkere, 12

Mads Guldsmid(Nørregade 6) som barnefader,13
 Fire kvinder klædte den halshuggede og lagde liget i kiste,13
Den løsagtige præstekone,13,102 b,
Byting under åben himmel,13,17 b,
 Forholdene omkring byens fangetårn, 13 a,
Troldkællingehullet, 13 a
 Rådhuset Sct. Barbara Aften 1517,14
 Rådhusets ombygning 1803,13 a,
 Retterstedets beliggenhed nord for byen,14
Sociale forhold i første halvdel af 1600-tallet,14 a,b,c,d,
 Byen havde ord for sit gode øl,14 e
 Borgerskabet fik gratis øl ved forskellige lejligheder, 14 e
 En by med mange smukke bygninger og et stort torv,15
 Bønderne fik piber og tobak for at takser lyngområdet,14 e
Kun rester af den gamle voldgrav,15,16
 Tudsegraven og Lovgraven,15,16, 36,
 Selvmordere måtte ikke begraves i indviet jord,6,7,16,
I Trediveårskrigens kølvand,17,17 a,b,18,19,20,21,
Galge og træhest på Torvet,17,17 b
 Borgervæbningen fik ny fane,17
 Daleren blev omskrevet,17
 Usikkerheden ved krigen prægede borgerskabet,17 a,(se fodnote¹)
 Både borgere og bønder var bevæbnede,17 a,
 Byens vognmænd havde travle dage,18,
 Frygt for invasion,19,20,94,
 Våbentransporter,19
Vagt om natten i kirketårnet,20
 Chr. Grubbe på Lystrup fik hvert år 7 tdr.saltet hjortekød,19
 Besværet med de sårede soldater og borgermøde og 85 ryttere,20,21
Indkvarteringer,17,20,21,23,79,90,93,94,128,129,131,132,133
 Påbud til kongens skibsfolk,20,21,24,51,94,
 1) Sagen omtyeriet hos Oluf Jensen skete hos Oluf Jensen Skipper
 Torvet 3.

Fredsforhandlinger i Lübeck, 21
 Voldsomme prisstigninger, 21
 De mange gennemrejser bar præg af krigens følger, 22
 Enkedronning Sophies sygdom, 23, 24, 25, 26, 27,
 Franske soldater indkvarteret, 23
 Handelsflåden sat i mandtal, 24, 54 a,
 Køges kopsætter behandlede enkedronningen, 24, 25
 Holstenske mejersker og bjerggeseller på gennemrejse, 24
 Køge som mellemstation på rejser til det ridelige akademi i Sorø, 25
 Kontrafejeren Reinholt Thim, 25, 166
 Skibsværftet på slotsholmen ved Nakskov, 22, 25
 Citroner, laks og "engelsk Bier" til enkedronningen, 23, 25, 26,
Enkedronningens død og bisættelse, 26, 27
 Borgernes hustruer skulle drage gemakkerne med sørgeklæde og opvarte
 de fyrstelige gæster, 27, 82,
 Udlånt ting-og kobbertøj blev mærket, 27
Branden i 1633, 28, 29, 30, 31, 107, 117, 121, 134, 136, 144,
 Brandlaugets første fortjeneste ved en brand i Kirkestræde, 31
Spildevandsproblemer, 32, 36, 118, 120, 167,
 Afløbsrenden lå under borgers stuegulv, 33
 Brøstfældige gadebroer og ulovlige rendestenskister, 32, 33
 Ulovlig losseplads for enden af Nyportstræde, 33
 Problemer med affaldet, 32, 33, 34, 35, 36
 Brolægning ved portene, 34
Selv foran kirkedøren lå der affald, 35
 Det lille vognmandslaug, 34, 90,
 Bygårdsstræde brolægges 1643, 36
 Borgernes haver og byens indhegning, 26
 Hed Sct. Gertrudsstræde oprindelig Pogestræde ? 37,
 Gadenavne og forsvundne stræder, 37
 Bagstræder, havestræder og åstræder, 37, 38, 39, 119, 172
 Talrige skeltrætter, 39, 40, 41, 42, 55, 110, 111,

Man målte i alen, hænder og fingres bredde, 39
 Glohullerne eller lyshuller, 40, 40 a,
Gavlhuse i Brostræde, 41
 Naboen bankede på med sin kårde, 41
 Byens ældste gårde, 41,
Kompagnihuset i Vestergade 4) 42
 En usædvanlig skeltrætte, 42 (Torvet 24-26)
 Tyske kompagni ved stenhushusgården, 43
 Flere af de danske købmænd havde været ridefogeder, 43,
 Borgerskabet på Chr. 4.s tid, 43, 46, 52
 Byen hvor alle handlede, 44
 Hestemarkedet blev holdt ved møllerne nord for byen, 44
 På vagt mod forprang med særlige foranstaltninger, 44
 De fleste borgere var kontokunder, 45, 46
 Borgernes svin og smågrise gik i skovene, 45
 Krageskoven, byens skovsudlod, 45
 Købmand Hans Bucks (Nørregade 2) regnskabsbog, 46
Et nyt dansk kompagni oprettes, 47
 Hollandske opkøbere af korn, 47, 48
 Købmændenes handel, 45, 46, 47, 48, 51, 116
 Tyske flygtninge og indvandring gennem 50 år, 48, 49
 Kapellet på Klosterkirkegården, 48, 49
 Toldforpagter Gabriel Jacobsens kladdebog, 50
 Borgernes store forbrug af malt til hjemmebrygning, 50
 Eksport og import i 1645, 51
 Havneproblemer, 51
 Et søvant borgerskab, 52
 Forbruget af tysk øl, 52
 Byens ølkældere, 14, 17, 21, 44, 45, 53, 54, 62, 72, 95
 Selv præster kunne lide et godt krus øl, 54
Nøglen til bommen over åen, 54 a, 132

Havnens vanddybde, 54 b,
 Brandselsmangel under krigen med England, 54 b,
 Englænderne ødelagde de 8 fartøjer byen ejede 1807, 54 b
 Strid mellem naboer (Brogade 3 b og 5) 55
 Krammeren Peder Jørgensen (Brogade 3 b) 37, 55, 56, 57,
 Mads Ravn, Brogade 5), 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 76, 102, 117
 Rådmand Hans Christensen Humble, 53, 57, 134,
 De skændtes på latin, 57,
 Mads Ravns død og boet efter ham, 59-61,
 Mandtal på håndværkssvende, 62
 Jagten på udenbys håndværkere, 62
En arbejdsnedlæggelse i 1633, 63
 Bønhasere og kvaksalvere, 63
 Da Højelse kirke fik nye stolestader, 64
 Bagerboder i Brostræde, 64
 Kongen holdt med byens håndværkere, 64
 Gadeoptøjer og slagsmål i hjemmet, 14, 16, 65, 66, 67, 69, 132
 Fængslede personer, 4, 5, 13, 14, 65, 69, 70, 73, 96, 97, 98,
 Selv i Skaane ledte man efter fanger, 68
 Skattebøder, 45, 52, 69, 132
 En hustru måtte finde sig i en ørefigen, 1, 16, 69,
 Dømt fredløs på grund af et ulovligt forhold, 70, 71
 Særaftale mellem byens to hattemagere, 71
 Talte bespottelige ord om Chr. 4., 71
 Ridefogeden på Søholm, 72, 73,
 Besøget hos borgmester Enevold Brochmand, 74, 74, a,
 Kirkens nye altertavle, 74 b
 Gennempryglet til døde af byens nattevagt, 75 a
 Borgmester Enevold Brochmand, (Torvet 14), 17, 32, 36, 57, 70, 74, 74 a, 75, 76,
 110, 111, 112, 116, 173, 174,
 Blev taget nøgen ud af kisten på Klosterkirkegården, 75 a,

Snedkeren blev henrettet på kirkegården, 75 b, c,

Søren Kræmmer (Museumsgården) beskyldt for grofgrøns tyv, 75 c

Dræbt under natligt slagsmål, 75 c, d,

En ulykkelig hændelse i gården Brogade 13, 75 d, e,

Bryllup i "Sjællandske Banks" gård (Torvet 21), 76,

Klippegildet ved brylluppet fik et efterspil, 76 a

Forbruget af udenlandske varer, 76

Overtrædelser af kongens bud om mådehold ved gæstebud, 76, 77

Gæstebud i skoven, 77

Bøndernes pligts-rejser, 14, 78, 81, 86,

Holdsrejserne (Holdsbønderne), 78, 79, 83, 87, 88

Kongens fadebursbønder, 80, 81, 82, 83, 84, 85

Det store kornhus "uden Broport", 14, 81,

Køgensere med konditionen i orden, 80

Rostockerøl på lager, hvor de fyrstelige gæster skulle overnatte, 82

Prins Christian med hofstat på gennemrejse hver 14. dag i årene 1634-47

Dømt efter Kong Olufs håndfæstning, 83

Holdsbønderne måtte ofte møde aftenen forud, 83

To spand heste for vognen med prinsens sølvhestetøj, 84

Prinsen og prinsessens ankomst til Køge 7. april 1643, 84,

20 borgervogne, 41 øndervogne og 6 borgerheste var bestilt, 84

Store transporter med vildt og trækken med stude og hopper, 3, 23, 85, 86 a,

Kongen gav Claus Thors Smede et brev med hjem til kansleren, 86

En marchrute fra Kallundborg til Køge, 86 a

Jægermesterens tjener misbrugte sin magt, 87

Køge kro som hyppigt skiftested, 71, 87, 88, 122 b,

Da byens kasse var tom, 88

Torstenssonsfejden, 89

Utilfredse indkvarteringsværter, 90

Ingen ville flytte stigen til galgen på Torvet, 90

Rygter om svensk landgang ved Stevns, 91 a

Christen Skeel tog selv med ud for at udforske dybet ved kysten, 91 a
 Bartskærere og bartskærertøj, 54, 58, 59, 63, 68, 92
 Borgervægningen, 92,
 Skud mod vagten ved porten, 92
 Sølvindsamlingen til krigsfolkenes underholdning, 93
 Nye indkvarteringer, 93, frygt for invasion, 94
 Byens skuder måtte bistå ved tilbagetrækningen af ryttere fra Malmø, 94
 Bønsskrift til Chr. 4. fra borgerskabet, 95 a
 Ridende bude med "ilbreve" mellem kongen og prinsen, 95 b
 Den hollandske flåde havde lagt sig ud for Køge, 95 b, c,
Ilbud fra Holtug skanse, 95 c
 Forplejning til 150 ryttere i bivuak ved møllerne og Strøby Egede,
 Rytterne ville ikke nøjes med grovbrød, men ville have simbler ^{95 c} og strøm-
 Efter fredsslutningen førtes våben og ammunition bort fra skanserne, ^{per.} 95
Prins Christian tog ved gennemrejser ophold på rådhuset, 95 d, ^{d,}
 På ny trolddom i gården, hvor Køge Huskors fandt sted, 96 - 99,
 Magiske karakterer på væggen i gården, 99
Kirkens indflydelse, halsjern ved kirken, kirkeriste, 35, 48, 100, 101,
 Gårdens tjenestepige strøede blomster på gravstenen i kirken, 101
Den gamle præstegård, 101, 102, 106,
 Da gården Nørregade 24 a var præstegård, 102, 102 a
 Sognepræsten Mester Oluf Bendsen, 102, 102 b, 103 a, b,
 Sognepræsten Chr. Lauritsen Glob, 101, 102 a, b,
 Mester Oluf Bendsen beskyldt for drukkenskab og slagsmål, 102 b,
 Bønsskrift fra Mester Oluf og kapellanen til Chr. 4. 103 a
 Bønder fra Solrød skamferer købmand Bochendinchs stue, 103 c,
Nørregade 24 bliver een gård ved prins Carls køb, 104 a, b,
 Kirkens gamle kapellangård (Kirkestræde 23) 104 c, 105,
 Borgmesteren leverede tømmeret til præstegården, 106,
 Vestergade på Chr. 4.s tid, 107,
 Enspændere skamred deres heste. 122 d,

Nedbrydelsen af kapellet på Klostergården,127

Mange gårde og boliger måtte vige for det ny voldterran,127

Store kornhandler i de første måneder af besættelsen,128,

Ved krigens slutning i 1660,129-131,

Den første begravelse på Klostergården fandt sted juli 1661,129

Karen Hansdatters gård(Apoteket) under krigen,130,

Palisaderne havnede i Borgmestergården i Vestergade,130,130 a,

Latinskolen under krigen, 130 a

Borgerskabet levede under tvang,128,130 a

Polske soldater i byen ved fredsslutningen,131

Nye indkvarteringer,132,

Et optrin ved gården Vestergade 16,133

Brogade, 41,44,50,64,134 -145,

Brogade 16) 135 a

Brogade 11) 62,100,137,138,139 (Købmand Troels Andersen)

Brogade 11-13)Den rige pebersvend, 139 a,b,c, 141,

Brogade 18),140,141

Brogade 22),155-157 a,b,c,

Brogade 19)Borgmester Hans Christensens gård)26,41,53,54,77,129,142-145,

Brogade 5) 9 a - 11,37,55,56,57-61,77,153--154 d,(60-61),

Brogade 17-23),145,158--167, (Jens Hansen Riber,145)

Brogade 6 og Torvet 11)Kræmmeren Erich Helmers,146--152,

Handelsmanden Hans Henrich Fich,148-152,

Området øst for Brogade,167

Brevet til Frederik 3. 149,150,

Ridefogeden på Trykkevælde,der blev rådmand(Brogade 5),153-154 d,

Nørregade 10) 168-170 a,(62,115)

Sct. Gertruds kapel,171

Bebyggelsen,der opstod på kapellets område,38,172,173,175,

Boligerne langs Sct.Gertrudsstræde(Hestemøllestræde),173,174,175,

Bagstrædet ved Rebslagergade,172,175

Sct. Gertrudsstrædes sydside,174,

1953 fandt man 3 skeletter i grunden Vestergade 30,175 a
 Hestemøllen, som strædet bar navn efter, 174,
Gråbrødreklosteret,15,109,125,176
 Klosterkirkegården ,177,178,179,
 Indsamling til en ny kirke,179,
 Kirkens opførelse og nøjagtige beliggenhed,180
 Stentavlen over indgangsdøren, 180
Klosterhaven,177,181,182, og opfyldning ud for ved åen,181,183,
 Efterkrigsår, 183,
Den store nordiske Krig under udvikling ,183
 Byens pengekte føres til København,183
 Man satte ild til bavn af frygt for fjenden, 184
 Danmark kapitulerede,184
 Kongens magasinrug blev malet i Lellinge vandmølle,184
Der rejses justitspæl og træhest på Torvet,184,185,
 En ny bavn opkastes ved Nørreport,185
 38 døde drev i land på stranden,185
 Megen sygdom blandt de indkvarterede,185
 Idelig var man på vagt,186
Det store Værtshus på Torvet,187,
 Stamværtshus for officerer,187
Kældersvendens regnskabsbog,187,188,189,190,
 Apotekeren fremstillede diverse akvavitter og vine,188
 Byens gejstlige var stamgæster,188,189
 Forpagter Angel på Gjorslev,190
 Zander Weybel drak til det sidste -selv den nat han døde,190,191
 Stamgæsten Knud Becker blev dræbt af sine hovbønder,191
Træk af Køge rådhus historie gennem 500 år, 192 - 214.
 Register og henvisninger (Køge rådhus) 215 -219
Pottemagere i Køge 1590-1860 (Tillæg: 1 - 12)
 Register: Dagligliv i Køge på Chr.4.s tid: 1 - 34.
 Henvisninger: Dagligliv i Køge: 1 - 19.

Abrahamsen, Anders, kræmmer, 159
Accise, 36
Adam, rettermand, 13
Adelsveje, 171
Adersen, Niels, 31
Affald (skarn), 34, 35, 60, 94, 122, 173
Ahlefeldt, generalmajor, 132
Allantvin, till. II. 5,
Alex, hattemager, 62, 71
Allers, Sivert, 49) Altertavle, kirkens nye, 74 a, b,
Amiche, hr. Peders, 18
Amme, 18
Anders Bager, 3, 30, 100, 137
Anders Bysvend, 68, 71, 76 a
Anders Mønbo, 128
Anders Pottemager, Till. I. 1, 5, 6
Anders Snedker, 69
Andersdatter, Anne, 159
Andersdatter, Dorthe (Wulff Poulsens)
Andersen, Børge, skipper, 114
Andersen, Henrich, grovsmed, 165
Andersen, Jens, 162
Andersen, Jens, skomager, 157
Andersen, Niels, kræmmer, 147
Andersen, Oluf, 7 (Birgitte, 7, 8,))
Andersen, Svend, underfoged, 136
Andersen, Troels, købmand, 53, 100, 153
Anfeldts regiment, 118
Angel, P. Gjorslev, (Till. II. 7) 190,
Anna Maria af Mecklenburg, 22
Anne, frue til Sandbygård, 147
Anne Cortes (se Pedersdatter)
Anne, Laurits Hansens enke, 4
Anne, Rasm. Michelsens, Roskilde, 137
Anne Stenhuggers, 69
Anne, Svend Poulsens, 133 , Anne Frants Guldsmid, 95 d
Antvorskov, 85
Apoteket, 14, 134, 135 b, (125 d), 188,

Tillæg I: Pottemagere i Køge, pag. 220.
- II: Se side 183-191

Arents, Henrich, 170
 Arent Slagter, 166
 Arentsen, Henrich, handelsm. 49, 77
 Arnøje, 153
 Arsenius, Chr. 4. s livlæge, 23, 25
 Aschenberg, Rutger von, greve, oberst, 123, 123 d, 124
 Assendrup, 82
 Assens, 20
 Asylet i Kirkestræde, 30
 August, hertug af Luneburg-Braunschweig, 122 e
 Augusta, hertuginde, 26
 Augustinus, Frants, skomager, 99

Bagerboder, 64
 Bagger, Claus, 162
 Bagger, Erich, 60
 Bagger, Peder Clausen, 161 f
 Badstuestræde, 3, 13a, 30, 37) Bastian Bartskeer, 14 c
 Bastioner, 125 f, 127, 129, 171, 179
 Baltzer, urtegårdsmand på Lellingegård, Till. II, 5, 188,
 Baldersen, Jacob, trommeslager, 75 c
 Banner, svensk oberst, 114, 128
 Ballerup, 87, 117
 Bagere, 44, 45, 89, 184,
 Bagstræder, 37, 134, 168, 172) Bartholomæus Maler, 54 b,
 Bartskeerere, 17, 54, 58, 59, 63, 68) (Bavne, 184, 185)
 Becker, Andreas, 49
 Becker, Angels, 49
 Becker, Berendt Randow, Rostock, 46
 Becker, Knud, (Till. II. 6) 185, 191, (139 c)
 Begravelsesskikke, 139 b
 Beldringe, 23) Below, Styring, junker, 9 d,) Below, oberst, 185, 189)
 Bendtsen, Oluf, sognepræst, 13, 48, 96, 101) (74 b),
 Bente (Nielsdatter) Elias Sørensens, 135 a
 Bergen, 51
 Bergending, Gert, kræmmer, 49, 76, 103 b
 Berend, Jochum, 49
 Berentsen, Henrich, pottemager, Till. I. 10
 - , Jørgen, apoteker, 125 d,

Bertelsen, Niels, skinder, dømt fredløs, 70 ff.
 Bertelsen, Simon, pottemager, 122 a, Till. I. 1
 Bertram, Ditlev, borgmester, 123 c, 173, Till. II, 3
 Beuningen, hollandsk gesandt, 123 c
 Bille, Birgitte, 137
 Bille, Elisabeth, Gl. Køgegård, 101
 Billesborg, 175
 Bille, oberstløjtnant (Till. II. 6), 189
 Bille, Peder, Lellingegård, 169
 Bille, Vincentz, Valbygård, 68
 Binow, kammerjunker, 84, 91 a
 Bislag, 17a, 17 f, 44
 Bjelke, amtmand, 104 a
 Bjerggade, 32, 103 b
 Bjerggeseller, 24
 Bjæverskov, 158
 Blichfeldt, Christen, sognepræst, 104 a
 Blegdammen (Jernstøbervænget), 15, 32, 126, 131, 167, 177, 181, 182
 Blome, kammerjunker, 84) Blücher, oberst, 185,
 Blåtårn, 59, 71,
 Bock, Jens, kræmmer, 146 (Torvet 11)
 Boder, 1 f, 21, 44, 127, 136, 161
 Boesen, Peder, skipper, 11
 Boholte, 58
 Bomme, 19
 Bommen over åen, 94, 132 (54 a)
 Bomærker, 24, 27, 120
 Borger-og bøndervogne, 79, 81, 84, 88, 122 c, f, h, 123
 Borgerleje, 20, 21 (17), 122 b
 Borgerskab (opsigelse), 52
 Borgervæbningen, 92
 Borreby, Jens Madsen, 154 . b.
 Bortig, Jacob, købmand, 69, 141, 158
 Borre, Jens Laursen, brændevinsbrænder, 157
 Boringholm (Bornholm), Till. I. 8
 Boserup, H. W. købmand, 154 d
 Braem, Margrethe, præstefrue, 27, 101
 Branden i 1633, 28 ff. 108, 117, 135 a ff., 144, 156, 158, 159, 161
 Brandlauget, 31, 122 a
 Brands hus, Herfølges sogn, Till. II. 7), 190
 Brede kobberfabrik, 154 c
 Brevdragere, 18, 95 b

Brede, Berner, købmand, 49, 146 (Johanne Bredes) 147
 Bregentved, 86, Till. II. 7) 190
 Bremen, 12, 47) (Biskoppen af Bremen, 9 e)
 Bremer, Hans, 66 (Bremer, Jørgen, 125 d),
 Bremerholm, 90
 Brocks (Bocks), Maren, 146 (Jens Bocks, købmand, 49)
 Brochmand, Enevold, borgmester, 17, 17b, 27, 32, 36, 57, 59, 70, 74, 76,
 76a, 80, 93, 106, 110, 111, 116, 122b, c,
 143, 173, Till. II. 2
 Brochmand, Rasmus, Enevoldsen, professor, 76, 76a, 129, Till. I. 8
 Brodersdatter, Inger, 158
 Brogade, 6, 7, 8, 9a, 14, 15, 16, 19, 29, 38, 41, 43, 53, 54, 55, 58, 64, 134 ff.
Brogade 5, 55 ff, 153 ff (Se 9 c.d.e.f.)
 Brogade 11 - 13, 62, 100, 137 ff, 141.) nr. 13, 75 d, ff
 Brogade 16, 135 a ff
 Brogade 17 A - 23 B, 158 - 167. (Brogade 18: 48, 91a, 140, 141)
 Brogade 19, 142 ff. (Brogade 22: 69, 155 ff.)
 Brokkenhus, Oluf, 122 g, 122 i, 125 b, c, ..
 Brolægning ved portene, 34
 Brott, Willum, hollænder, 47
 Broport, 3, 19, 167
 Brun, Diderich, købmand, værtshusholder, Till. II. 4 (Prinsen) 187, 188,
 Bryde, Jacob, 6
 Brændevad, 9 b
 Bryghuset (kongens), 113
 Braunschweig, Hans, snedker, 64, 75 b
 Brudegaver, brudestol, 77, 103 c
 Brød og vin til kirken, 100
 Brøndbyerne, 123
 Brødnid, 62
 Brømsebro, 94
 Brønshøj, 105, 129, 165
 Buck, Hans, kræmmer, 13, 24, 46, 93, Till. I. 11
 Buckens gård, Till. I. 3, 11. Till. II. 5), 188,
 Buchwalt, Casper von, Lybæk, 91 a
 Bulow, Ernest von, hofmester, 104 a.
 Bulow, Levin von, kompagnichef, 103 b
 Byens bolværk, 19
 Byens fane, 17, 24
 Byens have, 167, (Byens kasse, tom, 88)
 Byens rende, 31, 40, 118
 Byens skippere, (mandtal), 24
 Byens pengekiste, 183,

Byens skovsudlod(Krageskov)45
 Byens stenhus,31,43,101,105,134,146
 Byens ældste gårde,41 f
 Byens ølkældere,53
 Byesgård (Bygårdsstræde,6,32,36,88,167,170 a
 Bygningstaksation,152,154, c,157
 Bytinget (under åben himmel),13,14,17
 Bøddelen(se rettermand)Bøgemaj,45,100
 Børgesen,Anders,158
 - Mathias,159
 Bøsseskytter,19
 Bådsmænd,22,24
 Baade,Morten,pottemager,122 a, Till.I. 1,2,7
 Bålfærd,5,10

Carl, prins, 104 a, 170 a, 191,
 Carlsen, Anders, 75 a
 - Franciska,43,127
 Carstensen,Nicolaus,rytter,13
 Casper Foged,skomager,141
 Casper Rettermand,5 (Caspersen,Thomas,pottemager,Till.I.3,11
 Cathrine, Jørgen Berentsen apotekers,14
 - Poul Svendsens (Vestergade 16) (Till. II.4)187,
 Charlotte,Amalie,dronning,170 a,185,186,
 Christen Bysvend, 65
 - Perlestikker,17
 Christensen,Dennins,byfoged,160,167,170
 - Erich,rådmand,Brogade 5,50,77,91 a,94,153,158
 - Hans,borgmester,Brogade 19,)25,26,27,30,40,41,
 53,54,63,77,93,122,129,135 a ff
 143,156,161,163,165,(gravsten 166)
 - Jens,byfoged,168, (9 c)
 - Jens, Aalborg,sognepræst,St.Heddinge,54
 - Laurits,handelsm.77
 - Laurits,skrædder,140,144
 - Mads, slagter,75 a, Till. I. 4
 - Niels,Knivsmed (Nørregade 31),101,176
 - Peder, kapelland,182
 - Peder, ridefoged,Søholm,72
 - Rask, købmand,157,166
 - Willum, kræmmer (Nørregade 10),17 b,170

Christian 3. 176 a

Christian 4. 12,17,20,23,25,26,71,76,81,86,91 a,103 a
121,122 b

Christian 5. 86 a

Christiania, 51

Christian "den udvalgte prins", 18 f,23,25,26,79,82
84,91 a,122 e

Christian Ulrich, prins, 25

Christianshavn, 113

Christophersdatter, Annechen, 7

Christopher Skrædder, 24

Christophersen, Jacob, bagermester, 152

- Peder, københavnsk borger, 144,161

Cosmusdatter, Cathrine, 166

Citronvin, (Till. II. 5) 188,

Dahlberg, Erich, 125

Dalby-Borup, 1 (Dannemænd, 14,60)

Dalhus, Hans Lauritsen (Nørregade 10), 170

Dalwig, kaptajn, 132 a

Daniels Kapellan, Vordingborg, 19

Danske fanger, 124

- Kompagni, 42 f, 47

- skoler, 138

Dansk Frøhandel A/S, 176. (Damstroff, oberst, 123 b,

Davidson, Alexis, hattemager, 42

Debern, dansk oberst, 122 i, 126 a

Det svenske Lam, orlogsskib, 122 g

Den hvide Svane, gæstgiveri. (Till. II. I)

Devaluering, 17

Deurs van, borgmester, 170 a

Ditmar, Jacob, 49

Ditmarsken, orlogsskib, 122 g,

Doms mænd, 14 (Dousen, Fobber, hollands. købm. 143)

Drab, 65, 67, 75 a, 118, 136) (Dorthea, dronning, 9 d)

Drabsforsøg, 6

Drabanter, 19

Dragefruer, 26) (Dragør, 183)

Dredie bro (Driftebro), ~~13~~¹⁴ b, 87

Drey, gert van, skomager, 38, 43, 120, 155, 165

Dreyer, Mouritz, købmand, (Torvet 9), 49, 54, 76 a, 122 h, 128,
(125 d).

- Peder, Chr. 4. s tjener, 8

Due, Henrich, post (Lollandsposten), 125 b,
 Dronningens Livregiment, 185
 Dronningens rejsekiste, 122 c, (Due, Christopher, ritmester, 123 b,
 Dubiger, Jochum, pottemager, Till. I. 12
 Dyster, Birgitte (Brogade) 151, 152
 - Jacob, 49
 Dølgsmål (ombragte børn) 10, 67, 70, 71 (5-6)
 Dørtæk (udtryk, benyttet af kæmneren) 122 d, 122 g
 Eberstein, Albret von, feltmarskal, 122 h
 Eggers, Casper, borgmester (Brogade 19) 128, 130, 133
 145, 152, 165, 166, Till. I. 2
 Elfborg, 169
 Ejlersdatter, Karen, 13
 Ellen Rådmands (Nielsdatter), 96
 Ellensrod (plante) (Till. II. 5), 188
 Else Holtug, 7, 8, 9,
 Enebær-akvavit. (Till. II. 5) 188,
 Enevoldsdatter, Barbara. 75, 122 f, 173
 Eksport, 17, 51, 113, 114
 Engelsk "Bier " (til enkedronning Sophie) 26
 Epidemi, 119, 127.
 Epitafium, 158, 166, 167
 Erichsen, Chr. til Erichstrup (St. Heddinge) 145, 163, 164
 Erik, konge, 13 b
 Eriksdatter, Anne, 135 a
 Eriksens, Jørgen, pottemagersvend, 75 d, Till. I. 5. Till. II, 2
 Eriksen, Torben, kornhandl. 30
 Eskildsen, Laurs, kbhvnsk. borger, 74. Till. II. 2
 Espen (Bjørnsen), pottemager, 75 d, Till. I. 4
 Esrom Kloster, 85,
 Evertsen, Arent, slagter, 166
 Fadebursrejser, 80, 82 ff, 87, 122 b ff.
 F.C. Hansensvej, 15, 110
 Fakse, 4, 103 c
 Falck, Jens Nielsen, rådmand (Brogade 17), 158, 159
 Falkonerer, 122 e
 Falsteds bagport, 175
 Falsted, Reisen, Ditlev, handelsm. 157
 Fandens fire Døtre, 148
 Fangeflugt, 10
 Fangegården, 13 a, 75 a

Fangekældereren, 10, 13 a, 17 a, 24, 62, 68, 70, 71, 96
 Fangetårnet, 10, (hemmelighed 13 a)
 Fastelavn (løbe), 77
 Fectels, Poul, møntmester, 108, (Feltskærer-medikamenter, 125 d),
 Femern, 122 g
 Fetalje, 9 b, 11, 12, 153, 156
 Fich, Niels Pedersen, 183
 - Hans Henrich, kræmmer, 116, 148, 149 ff, Till. II. 8
 Fisk, 9 b, 113, 114
 Fiskeparker (damme), 16, 149, 181,
 Flensborg, 66, 140, 142
 Flensborg-brændevin. Till. II. 6
 Flygtninge, 20, 48
 Flådens mundering, 113
 Foch, Hans, toldkontrollør, 104 a, Till. II. 7), 190
 Fogeder (som handlede) 43
 Folkvard Pottemager, Till. I. 1
 Forprang (toldsnyderi), 2, 44, 132, 185,
 Forsegling, 11, 155
 Fouget, Casper, skomager, 49
 Franck, Johan Gottlieb, pottemager, Till. I., 12
 Francke, Jacob, skomager, 38
 Frands Guldsmids Anne, 121, Till. II.. 1
 Frandsdatter, Cathrine (g. Claus Henrichsen) 148, 151
 Frandsen, Anders, rådmand, 142, 160
 Frankrig, 143,
 Fransk brændevin, (Till. II. 5) 188
 Franskvin, 9 b, 74, 122 c, 130, 143, (Till. II. 5) 188
 Frederich, hertug, 23, 25
 Frederik 3..., 80, 122 b, 149, 179 (Frederik 4. 186
 Frederiksborg, 25, 79, 85, 87
 Fredløs, 70, 75 c
 Freerslev, 122 f
 Fredsforhandlinger, 123, 184,
 Fresche, Henrich, tolder, rådmand, 9 a, ff. 10, 11, 12
 Friboe, major, generaladjutant, 104 b
 Frigast, Jacob, Jørgensen, 69, 156
 Friis, Christen, kansler, 6, 23, 26, 86
 - Christen, ritmester, 79
 Friisdatter, Barbara, 110, 116
 Frochen, pottemager (se Jensdatter)
 From, Hans ligger, 24
 From, Hieronimus, pottemager, Till. I. 4,

Funck, Frederich, apoteker, 104 b
 Fyn, 23, 122 i
 Fyrstelige gæster, 12
 Fændediget, 15, 30, 32, 34, 40, 135 c, 145, 149, 160, 160, 163, 167

Gabestokken, 14
 Gad, Peder Nielsens enke, Hilleborg (herredsfoged) 158
 Gadebro, 32 ff. 34, 36
 Gadeoptøjer, 17 a, b, 65, 66, 117.
 Gabriel Kræmmer, 152
 Galgebakken (se rettersted)
 Galgen på Torvet, 17 f. (Justitspæl og træhest, 184, 185)
 Gl. Køgegård, 13 b, 45, 58, 71, 100, 101, 122 c, 126 kirkegård,
 133, 137, 175, 175 a, 178
 Gl. Køge bro, 32, 167
 Galt, Peder, skibskaptajn, 22
 Gartneri, 115
 Gavlhuse i Brogade, 41
 Gedser, 18,
 Gersdorff, Joachim, rigsråd, 122 j, 123, 125 c,
 Gertsdatter, Ninne, 156, 165
 Gift, 8
 Gisselfeld, 12
 Gjorslev, 101, 122, 161, 190
 Gjøre, Mogens, 9 b.
 - Otte, hofjunker, 26
 Gjølmo (Norge), 113
 Glasbanken, 171
 Glob, Chr. Lauritsen, sognepræst, 99, 101 ff. 104 c
 Glohuller (lysåbninger), 40
 Gluckstadt, 22, 25, 81
 Grandjean, skovrider, (Till..II.7) 190
 Gravere, 100
 Gravehold (museets) 113
 Greve, 122 b.
 Groes, Hans, pottemager, Till..I. 5.
 Grofgrøn (uldent stof), 75 c.
 Grubbe, Chr. til Lystrup, 19
 - Karen, 97
 Grovsmede, 12, 119, 120
 Grundtaksationer, 14, 37, 104 a, 156
 Grumløse, 98

- Grøn, Peder, skibskaptajn, 22
 Gyldenløve, generalmajor, 122 e, 122 j, 132
 - , Sophie, Elisabeth, jomfru, 84
 Gyldenstjerne, Anne, 140
 - Birgitte, 103 b, 140
 Gynther, Ernst, 122 e, 122 f, 122 h.
 Gøngehøvdingen, 87
 Graa, Anders, 6
 Gråbrødreklosteret, 15, 127, 176,
Haderslev, 18
 Hahn, Georg, kapt. borgervæbningen, 92
 Halle, biskoppen af, 26
 Halsjern, 105
 Hamburg, 147, 148
 Hamburgerposten, 122 g
 Hammer, Hans, 50
 Hammer herred, 158
 Hammer, Ove, handelsm. 71
 Handel med bønder, 45
 Handelsmetoder, 44
 Hans Baggers kælder, 54, 75 c
 Hans Fakse, bager, 131
 Hans Grovsmed, 12
 Hans, hertug af Gottorp, 25
 Hans Kappellan, 46
 - Hattemager, 71
 - Kræmmer, 6, 37, 54, 96, 99 (Torvet 2)
 - Pottemagers Margrethe. Till. = I. 1
 - Pottemager (se Mathiesen)
 - Præst (Havdrup), 106
 - Rebslagers Karen, 165
 - Remmesnider, 166
 Hansdall, kammerjunker, 84
 Hansdatter, Anne (Brogade 5) Mads Ravns, 102 a
 - Anne (Vestergade 16), Svend Poulsens, 117
 - Boel, 142
 - Cathrine (Brogade 5), Erich Christensens, 154, 158
 - Drude (Brogade 19) Hans Christensens, borgm. 77, 142,
 144, 145, 165
 - Karen, 57, 69
 - Maren, Christen Jostesen Blochs, 140
 - Maren, 70

Hansdatter, Sara, Brogade 23, Jens Ribers, 77, 144, 164

Hansen, Abraham, urtekræmmer, 160

- Ancher, købmand, 103 b, 159
- Andreas, pottemager, Till.. I. 11
- Casper, bartskeerer, 50, 92, 155
- Daniel, pottemager, 122 a. Till.. I. 4, 6,
- F. A. købmand, 154 d
- Gideon, grovsmed, 63, 69, 120
- Gregers, rådmænd (Brogade 3 A), 27, 56, 67, 81
- Hans, Ravn, købmand, 112, 116
- Jacob, byfoged, 48, 91 a, 93, 135 a, 140
- Jan (Johan), købmand, 139
- Jørgen, pottemager, 122 a. Till. I..
- Laurs, gårdmand, Strøby, 72
- Michel, ridefoged, Lellingegård, 154

Hansestæderne, 43

Hansteen, provst, Vordingborg. (Till. II, 4) 187

Hartvig, Hans, kræmmer, 136

Hauchsen, Jørgen, kræmmer (Nørregade 10) 30, 52, 62,
76, 91 a, 94, 168, 170

Haveleje for klosterhaven, 177

Havneanlæg for pramme, 110) Havnens vanddybde, 54 b,

Havnepladsen, 154 d.

Havneudvidelse, 51

Heeberg, Peder Svendsen, købm. hestemøller, 104 a, 139 a
154 b, (Till. II, 5) 188,

Hedeboerne, 45

Hedevig, hertuginde, 26

Helle Bådsmand, 92

Hellesen, Erich, 145, 163

Helliggjæsthuset i Noseportstræde, 15

Heilingenhafen, 25

Hellig Kors marked, 2

Helmers, Erich, kræmmer (Torvet 11) 17, 17 b, 47, 50, 53,
66, 67, 87, 93, 102 a, 126 a, 131, 146 ff, 151

Hermandsdatter, Anne, 5

Herman Tøffelmager (Jespersen) 1, 9, 38

Henrettelser på Torvet 5 f, 6, 9, 10, 13, 70, 75 c, 118, 160, 165

- på kirkegården, 75 b) Herremænd, 9 b, c, d

Hervig, Erich, Chr. apoteker,) Till. II.. 5) 188

- Jørgen, kapellan, 35, (Till.. II. 5), 188

- Henrichsdatter, Ingeborg, præstefrue, 103 b.
- Margrethe (Jacob Frigast) 69, 156
- Henrichsen, Anders, vognmand, 120
- Claus, kræmmer, Vestergade 17, 40, 47, 52, 68, 84, 108, 116, 118, 148, 149
 - Frands, købmand. Till. I. 7
 - Lars, pottemager, Till. I. 3
 - Aarent, Kock, vognmand, 91 a, 121, Till. II,
- Hesselholm, 60
- Heste, ledige, 12 (døde heste, 125 b),
- Hestemarked, 44
- Hestemøllen, 174
- Hestemøllestræde, 36, 106, 146, 171, 173 ff, 174, 175 a
- Lille, 37, 172, 175
- Hestetransport, 18, 124 h. (trukket af karle)
- Hieronimus Pottemager, Till. I. 4
- Hind, Birgitte (Hans Fochs) Nørregade 24 A, 104 a
- Hindtz, Daniel, pottemager, Holbæk. Till. I. 1
- Willum, Pottemager, 49, 106, 122 a. Till. I. 1, 2
- Hjemmebrygning, 50
- Hirtz, Lorentz, de fattiges forstander, Till. II. 7, 190
- Hjemsømagle, 1
- Hjorten (kongens galaj) 22
- Hjulbører, 12
- Hobro, 24
- Hofholdningen, 12, 20, 23
- Hofmand, Andreas, 49
- Holbæk, 1, 14^b (marked 24). (Till. I. 1)
- Holck, oberst, 22
- Holdsbønder, 26, 78, 82, 87, 88, 122 f, 122 i
- Holland, 43, 51, 143, 148 (Hollands flåde. 95 b)
- Hollandske opkøbere, 47
- Holst, Hans, pottemager, 80, 81
- Peder, 96
- Holstenske piger, 24
- Holsten, 92) Holtug skanse, 95 c&
- Holtug, Else, 142, 160, 162
- Peder, kræmmer, 6, 7, 8, 160, 162
- Holtzau, Peder, 49

Hovedlod til deling, 4,9,

Humble, Hans Christensen (Brogade 1) borgmester, 53,57,
93,134

Humleøre skov, Till. II. 7

Hougård, Morten, sognepræst, (Till. II. 6), 188,189

Huitfeldt, Ivar, (Till. II.3)

Hunde, løsgående, 35

Hundige, 26,83,87

Hunnichen, oberst, 21, (Huss von, ritmester, 123 b,

Hvidovre, 154 c

Høg, Just, Gjorslev, 25

- Mette, 17 a

- Stygge, Gjorslev, 122 g, 122 i, 123 a,

Højelse, 59(kirkestole 64), 78,80,82,85,101,122 j

Højen (Kulen), 7

Høje-Taastrup, 125

Højstrup, 48,164

Ibsen, Jens, skytte, 68

- Niels, byfoged, 111

- Peder, handelsm. 145,161,162

- Thomas, 170

Ihjelkørte heste og hunde på Torvet, 126 a

Ilbreve, 81, 125 c,

Ildsmøde, 122 a, Till..I. 5

Import, 51 (tyskøl 52), 113,114

Indhegning, 36

Indkvarteringer, 18,20,21,23,46,88,89,90,93,94,117,

122 a,126 a, 129,132,133.Till. I..4)184-186,

Invasion (frygt for),20,91 a, 94,183,184,185,

Isenberg, Frants, 49

Itzehoe, Till. I.. 7

Ivarsdatter, Marie (Andreas Hansen, pottemagers) Till. I..11

Ivarsen, Hans, latinsk skolemester, 77

- Hans, skomager, Till.. I..11

- Peder, 40

Jacob Brændevin, 94

- Brygger, 28

- Bødker, 6 , Jacob Kræmmer (Cortsen) 88,116,177,181

- Tøffelmager, 9

Jacob Bager, 91 a

Jacob von Lubeck, 146

Jacobsdatter, Anne Sophie, 157

- Kirsten, 138, 153

- Marie, Lisbeth, (Th. Caspersens) Till. I. 11

Jacobsen, Claus, bogbinder, 89, Till. I. 8

- Ebbe, byfoged, 139 a, 175, 176, Till. II. 7), 190

- Gabriel, toldforpagter (Torvet 9) 40, 50,

135 b, 144, 161, 162

- Hans, kromand, Køge kro, 88

- Henning, rådmænd (Nørregade 22), 164, (125 c, d,)

- Ivar, købmand, 157

- Niels, pottemager, Till. I. 1

Jens Fogedsvend, 60

Jensdatter, Alhed, 160, 167

- Frochen, pottemagerske, Till. I. 4, 8,

- Karen, 159

- Maren, 13

- Valborg, Marie, Holtug, 170 a

Jensen, Abraham, rigets skriver (Nørregade 10) 168, 170

- Bent, skipper, 151

- Enevold, 122 a

- Jens, borgmester, Store-Heddinge, 100, 139

- Jens, tyskølsfører (Torvet 21) 17 b, 143

- Lars, kældersvend, 73

- Laurs, skomager, 155

- Mads, 6, 158

- Morten, pottemager, Till. I. 10

- Niels, Pottemager, Till. I. 12

- Oluf, tyskølsfører, 17 a, 22, 40

- Oluf (Oluf Jensens gård), købmand, 154

- Peder, Slagelse, 104 a

- Svend, pottemager, 122 a, Till. I. 4

- Søren, Hestemøller (Nørregade 24 B) 76, 103 b. ff

- Søren, kræmmer, 18

- Søren, (Møller), pottemager, Till. I. 12

Jensch, Frederich, pottemager, Till. I. 2, 5, 6,

Jeramias, svensk oberst, 125 b,

Jernbanegade, 38, Till. I. 7

Jernstøbervænget, Till. I. 12

Jersie, 122 j. 123 b,

Jespersen, Søren, 6

- Jochum Plattenslager, 136
- Johan Frederich, hertug, 122 e, 122h,
- Hattemager, 14, Johan Conrat, skrædder, 33
 - Snedker, 64 (Cortsen, Johan, snedker, 35 b)
- Johansdatter, Drude, 142, 165
- Johanne Jordemoder, 174
- Johanne Snedkers, 128
- Thomasses, 6
- Johansen, Hans, købmand, 139, 154 b.
- Jens, - , 139, 154 b,
 - Mathias - , 139 a, 154 b.
- Jomfrukrænkelse, 2
- Jordskyld til kirken, 38, 100, 131, 168
- Jordhøj, Amiche, pottemagerske, Till. I. 10
- Jost, guldsmed, 65, 157
- Jostesen Bloch, Christen, byfoged, 93, 110, 140, 155
- Juel, Ove, gesandt, 124 ff.
- Juellund, 157
- Jungshoved, 80, 85, 122 c
- Jylland, 23
- Jyske Lov, 148
- Jørgen Glarmester, 17 a
- Skovrider, Bregentved, (Till. II.) 190
- Jørgensdatter, Mette (Jørgen Pedersen, pottemagers) Till. I. 1, 7
- Jørgensen, Anders, pottemager, Till. I. 10, 12
- Christopher, guldsmed, 42
 - Hans, pottemager Till. I. 7, 9,
 - Hans, købmand, 54, 135 b, 162 ff.
 - Jacob, 66
 - Knud, ridefoged, Kbhvns. slot, 9
 - Peder, kræmmer, 16, 37, 55 ff., 173
 - Peder, 140
 - Lars Henrich, pottemager, Till. I. 12
 - Rasmus, skinder, 88
- Kaffebønner, (Till. II. 5 ff.) 188, 190
- Kagstrygning, 4 b
- Kallundborg, 71, 132 a
- Kalkhuset, 29, 106
- Kammervogn, kongens, 122 c
- Kanariesukker, (Till. II. 5 ff.) 188, 190

Kapellangården, 35,36,104,c ff, 122, 130, Till. I..2
 Kapellet (beliggenhed på klosterkirkegården, 15,181)
 126, (nedbrydes 127)
 Kapelsmuren, 181 ff.
 Karen Eriks, 7
 Karen Hansdatters gård, 14,53,130 ff, 134, 135 b
 - Krogs, 160, 168
 - Snedkers, 75 b)Karl,hertug af Kurland,9 c,
 Katterberg, Daniel, 13,Katterberg,Peiter,184
 - Johan, købmand,14,43,76,103 c, 131, 152(125 e),
 Kellinghusen, Andreas, sukkerkonditor, 157,165
 Kirkegård (Sct. Gertrud Kapels oprindelige, 175 a)
 Kirkeskensved, 122.c. Kirkens ny altertavle, 74 b.
 Kirkestræde, 9,17 a,30,31,33,36,39,43,60,90,135 a
 Kirsebærvin, (Till. II..5 ff),188
 Kirsten Fyn. 129
 - Snedkers, 8,14
 Klerche, Willum, kræmmer, 151
 Klie (Kly),Hermand, kromand, Køge kro,49,88
 Klippegilde, 76 a
 Klepperter (hesterace), 84
 Klostergården (kirkegård),13,16,21,28,29,48,75 a,109,
 114, 117, 125,129 ,185,186
 Klosterhaven, 126,177, 179 (opfyldning 181)
 Klosterkirken (ny kirke 178,179 ff)(se også kapellet)
 Kniplepige, 45
 Knudsen, Jens, 160,170, (Knud Byskriver, 123 b),
 - Laurits (g. Karen Hansdatter)53,69,74
 Koch, Jørgen, kræmmer, Lybæk, 54
 Kock, Årent(Arent),vognmand. Till. II. 1
 Kobbertøj(skjult i kirken)128,154 c
 Kock, Simon, 4
 Koldskål, Till. II. 6 ,189
 Kollendal, Gielles, kræmmer, 43,46,50,116,181
 - Henrich, 182
 Kohl, Johan, kræmmer, postmester,126a,152, 165,(125 e),
 - Sara, 166 (125 d),
 Kompagnihuset, 42
 Kondition (borgernes) 80
 Kongelf, kaptajn, 22) Kongelige våben i salsvinduerne på gården
 194 Brogade 5, 9 c,

Kongens grund, 3
 Kongens Lyngby, 87
 Kongerejser (se Chr. 4., Frederik 3.)
 Kongestuen (beliggenhed på rådhuset), 122 c
 Kontrafejer af kongefamilien, 30, 88, 95, 116, 148, 154
 Kornhandel under svenskekrigen (priser) 128
 Kornladen, 14, 81 (den store)
 Korning, Jost, kræmmer, 46
 Korsør, 125 d,
 Krabbe, Ivar, 103 a
 Krag, Mogens, dansk oberst, 129, 132
 Krageskov, 45
 Krantz, Hans, kunstpiber (stadsmusikant), Nyportstræde 41, 119
 Krigserklæring, 122 f
 Krog, Laurits, kræmmer, rådmand, 7, 13, 21, 142, 160, 170
 Krop, Daniel, skibspræst, 22 (Kronborg, 125 e),
 Kruse, Gabriel, 86
 - Maria Cathrine (g.m. Adam Tappert), 118
 Krybskytter, 36
 Kulen (under retterstedet) 5, 13
 Kulhuse, 32) Kurfyrsten af Brandenburg, 9 c, d, e,
 Kurvemagere, 12
 København, 10, 21, 24, 51, 60, 78, 80, 85, 131, 133
 Københavns belejring, 131, 133
 - hospital, 15
 Købmænd, (danske, tyske) 43, 45, 47, 48, 64
 Købmandsvarer. Till.. II.. 5
 Køge bro, 17) (Apotek, 188)
 - Huskors, 4, 6, 7, 8, 37, 47, 90, 96, 99
 - Lyng, 3, 5, 14
 - Landevej, 70, 71, 87, 122 e
 - kirke (kirkegård), 33, 34, 35, 36, 38, 89, 100, 101, 103 a
 103 c, 105, 106, 109, 110, 115, 122 a
 122 b, 142
 - kro, 70, 87, 122 b ff, 124, Till.. II. 1, (125 b),
 - å, 15
 - år 1600, 15,
 Køhn, Jørgen, lammekræmmer, 49, 107, 176
 Korbitz, generalløjtnant. Till... II. 5
 Kørsler for kronen, 12, 18, 19, 22, 23
 Kaas, Jørgen, slotsherre, 7
 - Jens, ritmester, 123 a.

Lade, Norge, 113, 115
 Landholsten, 91 a
 Lange, Jørgen, 5
 Landskrona, 31, 152
 Larsen, Johan Bærent, pottemager.. Till.. I..12
 Latinskolen, 24, 64, 100, 138, 171, 176 a (14 e)
 Lauersen, Hans, ridefoged, Eskebjerg
 Lauenburg, 19
 Laugsbrødre, 14, 31, 62, 71
 Laugshusstræde (Skomager), 37. Till. I.., 7
 Lauritsdatter, Karen, 6
 Laurits Fiskebløder, 14
 Laurits Ulfeldts gård, 102
 Lauritsen, Christen, skomager, 3
 - Hans, 66, 94
 - Hans, kornhandler, 46
 - Hans, pottemager. Till.. I..12
 - Jens, vognmand, 122 f.
 - Oluf, skrædder, 42
 - Rasmus, skomager, 30
 - Siger, borgmester, 108, 111
 Leipzig, 24
 Lejermål, 2, 114
 Lellingegård, 45, 115, 154, 168, 180 (skovhus) 154
 Lellinge teglovn, 180) Lellinge vandmølle, 184,
 Lergården, 136
 Lers, Jacob, købmand, Hamburg, (Till. II..8) 191
 Lilejenskjold, frue, 104 b
 Lille Kirkestræde, 30, 121,
 - Køge marked, 51
 - Salby, 80, 82
 - Skensved, 82
 Lind, Willunm, kræmmer, 146 ff (Torvet 11)
 Lisbeth Smeds, enke, grovsmed, 66
 - Hans Bucks, Till.. I..11, (Liuster, Erik, major, 125 d),
 Lolland- Falster, 18, 22, 23, 86 a, 122 g, 122 i, 126 a, 147, 158, 183
 Lollandsposten, 121, 122 g, 125, Till. II. 1 (125 b, c, d),

Lollik (tilnavn, 28), 172

- Hans, 99
- Jens, 17a, 28 (Christensen)
- Mette (Vestergade 30), 25, 45, 58, 100, 107, 117, 176
- Niels, 29
- Oluf, Nielsen, lammekræmmer, 28, 107, 176
- Peder, 91 a

Lorenberg, doktor i Rostock, 141

Losementer (herberger) til rejsende, 121

Lossepladser, 32, 33, 38

Lovgraven (ny 32, 33, 122 b

Lovporthus, 16, (Louager, Niels, 185) Lovporthus, 122h)

Lovportstræde, 16, 32, 94, 104 a, 122 b, 154 b, 167, 170 a.

Till. I.. 1, 6, 7, 9

Lucasdatter, Anne, 164

Lund domkirke, 169

Lunde, Hans, kbhvn. 146 (handelsm.)

Lutter am Barenberge, 18

Lybæk, 21, 22, 23, (import 51) 91 a, 110, 124 h

- Jørgen von, 49

Lykke, Anne, Søholm, 102 (Lykkepote, 14 c)

- Anne, 22

- Kay til Gisselfeldt, 122 g, 122 i, 123 a, b,

Lyneburg (import 51)

Lydersen, Hans, skibskaptajn, 22, 131, 132

Lyrer, Andreas Henrichsen, bartskeer, chirurg, 154 a (125 d)

Lystrup, Hans, kræmmer (Brogade 20), 19 (Lyrer, Henrich, 125 d)

Lytcken, Zakarias, kornhandler, 47, 103 a

Lædertoug Morten (g. Lisbeth) 114

Løsagtighed, 4, 13, 94

Løvenhoff, Karl, svensk officer, 128, 130

Madsdatter, Anne, Jacob Windtz (Nørregade 10), 169

- Bodil, 60, 76, 129, 153
- Karen (Jan (Johan) Hansens), Brogade 11) 139 ff.
- Sidse (Folkwards) Till. I.. 5, 6

Mads Guldsmid, 13

- Skriver, 76

Madsen, Anders, pottemager, Till. I.. 5, 6

- Henrich, rådmand, 170
- Jens, 158
- Torben, handelsm. 164

Magdalene, Sibylle, prinsesse, 84, 91 a

Magdalene, Søren Skrædders, 7)Magasin-rug,184,185
Magiske karaterer (Torvet 2) 99
Magleby skov, 72 ,190 ,(14 c)
Malmø, 43,51,70,94,149
Malt, 50
Maltgøreri,113
Maren Danskes, 75 c
- Jens Andersens (Brogade 12)
- Jyde, 5
- Peder Michelsens (Torvet 8), 7,30,88,95
- Ringsbjerg, 6
Mariager, Jens, præst, Holtug, 170 a
March, Årent von der, handelsmand (Torvet) 40
Marchrute, 86 a
Maribo, 121,125 b,
Marine, Jens Christensens Lolliks (branden 1633)28 ff
- Tømmermands, 29
Margrethe, Peder Baaris, 19
Markeder, 2, 3, 5
Marqvardsen, Johan, stenhugger, 119,155,173
Marup, Niels, byfoged, 104 a
Massegrav på blegdammen(Jernstøbervænget(126,127
Mathiesen, Hans, pottemager, 72,73, 75 d
- Jørgen, urtegårdsmand, 115
Mathias Rokkemager,49
- Sadelmager, 67, Mathias Skipper,125 e,
Maxillianus, pottemagerdreng, Till. I. 4
Mathusen, Anders, 49
Meadowe, Philip, engelsk gesandt, 123c
Mecklenburg, hertug af, 25
- 48, 122, Till. I..2
Menstrup, landsby. 96
Mestermænd (se rettermænd)
Mette Navnes, 7,9,107
Michel, Johan, skovrider (Brands hus),Herfølge sogn,
(Till.II.7)190
- Kræmmer, 158
Michelsdatter, Vibeke, 87
Michelsen, Jens, 49,Vestergade 18)
- Marcus, Dravers, 132

- Michelsen, Morten, handelsmand (Torvet 21), 76^a, 86
- Niels, (lægebog), 154
 - Anders, skomager, 135 a
 - Morten, skomager, 135 a
- Miletz, kammerjunker, 85
- Misædere, 5
- Meyer, Jacob, 49
- Mogensen, Rasmus, kapellan, 104 c, 105, 160
- Søren, 29
- Morten Knivsmid, 2
- Mortensen, Hans, pottemager, Till. I. 2, 3,
- Hans, Taagerødgård, 156, 164, 165
 - Jacob, pottemager i Holbæk, Till. I. 1
 - Jens - , Till. I. 2, 10
 - Jørgen, Lybækker, 158
 - Michel, skomager, 135 a
- Mosedede, 1, 87
- Mouritz, hertug af Sachsen, 84, 86
- Mouritsen, Christian, kældersvend (Prinsen) (Till. II, 4) 187
- Munck, Ejler Jensen, præst, Fussingsø, 139
- Porse, præst i Strøby, 139, 153
- Munk, Kirsten (Chr. 4.s), 18, 19, (Münnichausen, oberst, 125 b)
- Munthe, David, 49
- Museumsgården i Køge, 18, 54, 116, 140
- Musikere (ved hoffet) 122 e
- Møller, Anders, løjtnant, 133
- Blassius, cirurg (Brogade 21), 88, 144, 161, 164
 - Christophersen, Georg, kobbersmed, 154 b
 - Jørgen, 92, 131 (Sct. Gertrud kirkegård)
- Møllegade, 122 b
- Møllerne nord for byen, 13 b, 44, 60, 117, 171 (95 c)
- Møn, 20, 122 g, 125 c,
- Nabostrid, 55 ff
- Nakskov, 22, (25 skibsværft) 122 g, 122 j, 125 b, c,
- Navnes, Mette, 7, 9, 107
- Natmester, 16, 35
- Nedergård, Emmiche Andersen, sognepræst, 165
- Neumann, Johan, pottemager, Till. I. 11
- Niels Fogedtjener, 65
- Hjulmand, 81
 - Lerkliner, 173

- Niels, præst, Karise, 54
- Rokkemager, 9
- Nielsdatter, Johanne (Bredes), 17 b, 146
- Nielsen, Anders, pottemager, Till. I..2, 6,
- Anders, skomager, 135 a
 - Christen, bager, 168
 - Christen, skomager, 103 a
 - Claus, 121
 - Christopher, pottemager, Till. I..10, 12
 - Jens, 6
 - Mads, kornhandler, 116
 - Peder, snedker, 92
 - Rasmus, toldskriver (Nørregade 22), 77, 121
 - Torben, murermester, 63, 161, 162
- Norge, 51, 106, 115 (Nordmand Henrich, pottemager, Till. I. 5)
- Noseportstræde, 15, 37, 39, 101, 120
- Nyborg, bygmester, 7
- Nybygninger i Vestergade
- Nykøbing-Falster, 18, 26, 79, 82, 91 a, 121, 122 c, 122 f.
- Nyportstræde, 9, 16, 19, 29, 30, 33, 35, 37, 39, 44, 66, 69,
 119 ff, 122, 122 b) Nøglen til bommen i åen, 54 a,
- Nørreport, 15, 16, 32, 34, 60, 87, 105, 122 b, 125, 180. Till. I. 11) 183, 185
- Nørregade 10, 62, 115, 168 ff
- 24, 101 - 104 b
- Nørrestræde, 13, 17 a, 17 b, 35, 45, 62, 127
- Næstved, 2, 5, 22, 23, 26, 79, 81, 86, 86 a, 122 f, 122 i
- Officers-værtshus (Prinsen). Till. II..4
- Oksehoved, gæstgiveri. Till. II. 1
- Oksehoved (fad til vin eller øl) 143, Till. II..1
- Oksenstiern, rigsmarskal, 125
- Olsbæk, 87 (ved Greve)
- Olsen, Anders, brygger, 120
- Anders, pottemager, 75 d
 - Jørgen, pottemager, Landskrona, Till. I..2
 - Rasmus, pottemager, Till. I..5
- Oluf Bryggers, Maren, 140
- Haarlev, grovsmed, 63, 132
 - Jensens gård, 139, 154 c
 - Kræmmer, 178
 - Haakonssøn (konge), 83
 - Rokkemager, 7

- Oluf Slagter, 46
- Smed, 46
- Olufsdatter, Sara, 158
- Olufsen, Andreas, købmand, 121, 175
- Orlogsskibe, 21
- Ormellegård (Skåne), 60
- Osten, Jacob, Fr. geheimeråd, 104 b
- Fr. Felix, kaptajn, 104 b
- Ostindiske kompagni, 21, 48
- Ottosen, Hans, værtshusmand, 175
- Overfald, 1, 17 a, 103 c, 132, 133, 138
- Oxenvald, skarpretter, 125 b, e,
- Palisader, 129, 130
- Parsberg, oberst, 124
- Niels, hofjunker, 26
- Peblingehøjen (v. Gl. Køgegård) 122 f
- Peder Byfoged (Nielsen) g. m. Anne Lucasdatter, 104, 164
- Glarmester, Strøby, 62
 - Grydestøbers gård, 124
 - Kleinsmed, 80
 - Klokke, 13) Peder Krumkagebager, 9 c)
 - Pottemager, Till. I..1
 - Snedker, oldermand, 64
 - Soldat, 126 a
 - Spillemand, 65
- Pedersdatter, Anne (Køge Huskors) 47, 90, 96 ff
- Mådalene, pottemagerske, Till. I...1
 - Maren, Abraham Jensens, 170
- Pedersen, Christen, borgmester, 37
- Christen, kældersvend, 54, 131, 141
 - Hans, vinhandler, Kbhvn. 54, 141
 - Hans, feldbereder, 174
 - Henrich (Skovsmølle) 158
 - Jacob, 9
 - Jacob, dronningens kammertjener, 122 c
 - Jørgen, pottemager. Till. I..7
 - Michel, guldsmed, (g. Kirsten Sørensd), 159
 - Niels, kromand, Køge kro, 88
 - Niels, pottemager. Till..I..3, 10
 - Niels, Vinhandler, 156, 164
 - Peder, borgmester, kræmmer, 15, 41, 108, 127, 168
176 a, 177 ff
 - Peder, kræmmer, 142
 - Rasmus, kræmmer, 46, 59, 109

Pedersen, Poul, købmand, 109
 - Willum, rådmand, kræmmer (Nørregade 10) 170 a
 Pest, 155, 14 d (Pesthuset, 14 d)
 Peitersen, Baltzer, købssvend, 157
 Petersen, Anders, lærer, Valløby, 104, 169, 187,
 - Jens, Vilhelm, købmand, 154 d
 - Hans, Peter, købmand, 154 d
 Pinebæk, 5
 Plato, kammerjunker, 85
 Platz, Claus, snedker, 64, 141
 - Hans, købmand, 49, 50, 54, 77, 128, 140 f
 Pligtsarbejde, 14, 34, 78
 Plum, Cort, borgmester, 103 c.f., 181
 Pogestræde (Hestemøllestræde), 37, 171
 Polakker, 131, 132
 Polen, 122 f
 Pomeyer, Jacob, købmand, 49, 90; (Till. II. 4) 187,
Polschou, Martin, 49
 Pommern, 48
 Poul Orgemester (organist), 17 a
 Poulsdatter, Alhed, 108
 Poulsen, Hans, malt-og kornhandler, 116
 - Jens, malt-og kornhandler, købm. 31, 50, 93, 116
 - Oluf, pottemager. Till. I..6
 - Svend, købmand, 29, 50, 69, 107, 116, 128, 133, 152 (123 c),
 - Wulff, pottemager, 49, 122 a. Till. I..4, 5, 6, 7.
 Pottemagere (se Tillæg I.)
 Postforbindelser, 121
 Postvogne, 122 c.d.
 Frambroen, 9 a, 100, 122 i, (Præbrøskansen, 123 a), 186
 122 g)
 Pramskoven, 154
 Prisstigninger (inflation), 21
 Præstegården, 27, 101, 102 b, 106 ff
 Præstø, 23, 122 h, 123
 Pulpitur, 103 c
 Paal, Peder, løjtnant i borgervæbningen, 92

Rantszau, Bertram, kammerjunker, 85

- grevinde, 122 e
- Henrich, 23
- Kay, lensmand, 10
- Sophie, Søholm, 72
- Thomas, 49

Rasmus Bager, 1

- Toldskriver (se Nielsen)

Rasmusdatter, Anne, 110, 115, (159 Faksø)

- Marine, 110, 113
- Margrethe, 110
- Appelone, tjenestepige, 67

Rasmussen, Hans, grovsmed, 120

- Jens, pottemager, 122 a, Till. I.. 5
- Johs. postmester, 154 b
- Peder, kræmmer, 110, 111, 116
- Søren, pottemager, 122. Till. I. 2, 3, 12

Ratchus, Johan, 158, (Ravnsborg, 125 d), Ravn Mads, 54^a-60, 60 a, b, c, d, e, f.

Reberbanen, 15, 19, 167

Rebslagergade, 32, 37, 107, 131, 171, 175 a

Rejsekiste, 84

Reformationen, 38, 171

Reimers, Gert, 49

Rendestene, 31, 32, 33

Renteskriveren, 10

Resens Atlas, 37

Rettermanden, 4, 9, 10, 14

Retterstedet, 5, 13^b (beliggenhed 160). Till. II. 1

Reventlow, Anna Sophie, Vallø. Till. II. 5) 189, 191 (139 c)

Rhinskvin, 9 b, 54, 130, 141 (Till. II. 5) 188

Riber, Jensdatter, Abigale, 157, 164, 165, 166

- Cathrine, 164
- Johanne, 164
- Lisbeth, 164
- Jens, købmand, 49, 54, 77, 135 c, 145, 156, 163, 164
- Johan, 164

Richter (slægt) 43, 47, 49, 54, 64, 65, 93, 96

Ringsted, 4, 18, 19, 26, 27, 71, 82, 91 a, 101, 117, 124

Rode, Hermand, bartskeerer, 53,58,117,141
 Roed, Jens, snedker, 49 (Nyportstræde 39)
 Rosenkrantz, Edele, Totterupholm (Rosendal), 103 c
 - Gunde, 122 g
 - Palle, 23
 Roskilde, 4,9,18,19,24,26,51,70,79,80,84,86,87
 91 a, 101, 122 b, 133. Till. II. 1
 Roskildegård, 9 b, 14, 26, 78, 82, 121
 Rostock, 46 (import 51), 52, 110, 122 b
 Rostockerøl, 9 b, 14, 21, 46, 117, 123, 141
 Rud, Knud, lensmand, 9 a
 Rudkøbing, 122 j
 Russiske gesandter, 9 b
 Rustvogne, 12
 Rødby, 18
 Rødvig skanse, 79, 122 g, 122 h, (95 a, d)
 Rødvind, Till. II. 5
 Rømte borgere, 52
 Rådhuset, 13 a, 20, 54, 80, 86 a, 89, 92, 93, 98, 122 c, i, 176 a (192-219)
 Rådhusdøren, 13,
 Rådhustrappen fra fangegården, 13
 Rådhusgården, 143
 Rådhuskælderen (stadskælderen), 53 ff, 100, 108, 131. Till. II, 4
Sachsen, 23, 48
 Sack, Johan, kromand, Vindbyholt kro. Till. II. 2
 Sagefald (bøder m.m.) 1, ff
 Sakskøbing, 24
 Salpeterhytterne, 23
 Sander, Joachim, skomager, 49
 Saltboderne, 168
 Saltkompagniet, 18, 48, 107
 Saltsø slot, 122 f
 Salvegarde, 131,
 Salvius, dr. 22, Sveriges gesandt,
 Sandersen, Oluf, rådmand, 26, 40, 43, 47, 50, 92, 94, 123 b. c (95 a)
 Sandkørsel, 5, 100
 Sankt Annegård, 43
 - Gertruds brønd, 38, 172
 - kapel, 37, 38, 107, 171 ff, 176, 176 a, 177
 - kirkegård, 28, 37, 131, 171, 175

- Sankt Gertrudsstræde (Gl. Hestemøllestræde), 32, 107, 120, 127
136, 171, 172, 175 ff. Till. I. 8, 9
- Sankt Peders marked, 2
- Thomas aften, 43, 147, (Sara Ribers, 125 d),
- Schiotone, Joachim, tysk præst i Klosterkirken, 48
- Schiøller, Casper, 115, 179
- Christen Caspersen, borgmester, 43, 86, 93, 95, 110, 113 f, 122 f, 126, 128, 129, 130, 170 a, 172, 182
 - Hermand, 170 a, 182
 - Ivar Caspersen, 68, 86, 93, 110, 113 f, 117
 - Rasmus, borgmester, 115, 170
- Schleswig- Holsten, 43) Hertuginde af Schleswig-Holsten, 9 e)
- Schmertz, Berent, organist, 49, 139
- Schmidt, Jørgen, urtegårdsmand, 174
- Schrøder, Christopher, 52
- ritmester, 122 h, 125 c,
- Schultz, Hans, bartskeer, 31, Till. I..1
- Joachim, 50
 - Johan, 49
 - monsieur. (Till. II.. 7) Schultz, oberstløjtn. 186
- Schwabe, Beate, 142, (Seefeld, Jørgen, Holbæk slot, 125 b),
- Sehested, Hannibal, 128 (125 d),
- Karen, hofmesterinde, 27
- Selmers, Jørgen, mester, 63
- Selvmord, 6, 7, 16
- Sengevogn (kongens) 12
- Sigersdatter, Bodil, 108
- Sigersen, Laurits, 5) Sigmund, Hans, markgreve, 9 c,
- Simon Pottemager (se Bertelsen)
- Sivert, Lyder, rådmand, kræmmer, 43, 47, 54, 116, 141
- Sjælland, 23, 26
- Sjællandske Bank, 76
- Sjællandske lov, 148
- Skanderborg, 91 a
- Skanser, 94
- Skarnageren, 13 b
- Skeel, Albert, rigsråd, 23
- Christen, Vallø, 91 a, 122 f, 122 j, 125 a, b, c, 126,

Skeel, Jørgen, 19
 - Otto, 101
 Skeletter, 175 a
 Skelskør, 6, 20
 Skeltrætter, 39, 40, 41, 42, 55, 110 ff, 144
 Skensved, 7
 Skibskarle (byens) 14, 20, 91 a, 92
 Skilte (herbergs), 121
 Sko, 12
 Skole, dansk, 24
 Skomagere, 12, 44, 62, 77, 122 g, 125 e,
 Skomager Laugshusstræde, 37
 Skovboere, 45
 Skovsmølle, 158 (Skræddere, 125 e),
 Skuder, 11, 20, 21, 24, 94, 125 e, (54 a)
 Skvatmøllen, 15, 112
 Smede (med til hestetransport) 18
 Skyvholm, Christen, 182
 Skåne, 68, 94, 122 g, 169
 Slagsmål, 1, 17 a, 65 ff, 67, 75 c, 102 b, 103 c, 122 a
 Slagtergården, 140
 Slejmann, Joachim, 49
 Slangerup, 1, 141 (14 e)
 Smørum herredsting, 87) Sociale forhold, 14 a, b, c,
 Sohl, Nicolai, toldkontrollør, 104 a
 Soldater, (syge), 20, 23, 122, 122 h, 123 b, 125 c, 125 e,
 Sollingen, 43
 Solrød, 8, 20, 76, 81, 103 b, 125 c,
 Sommer, Peder, Lauritsen, dansk skolemester, 135 a
 Sonnesen, Peder, byfoged, 97
 Sophie Amalie, dronning, 80, 122 b
 Sophie, enkedronning, 12, 18, 22, 23, 25, (9 d, e, hendes våben)
 (27 klokkeringning ved hendes bisættelse) 82, 101
 Sorø akademi, 25, 81, 166
 Sovevand, 141
 Spader, 12,
 Spanager, 115, 139 c
 Spanien, 143, 149
 Spanske kompagni, 143
 Spanske tønne, 90
 Spansk salt, 152
 Spor, ritmester, 124,

Spanskvin, 9 b)Sparre, Jens, junker, 9 d
 Speigel, Laurits, 49
 - Peder, 30, bager, (Spjellerup, 189)
 Spildevandsproblemer, 32 ff, 36, 40, 120, 167, 168
 Sperling, Otto, dr. Till. I..7
 Stahl, svensk oberst, 131, 152, 180 (125 e),
 Steens, Anna, 146
 Steen, Jørgen, kopsætter, 24, 25
 - Henrich, 146
 Stenhuse, 31, 43, 101, 105
 Stenhusgård, 43
 Steensen, oberstløjtnant, 170 a (Steens boder ,14 a,d,129)
 Stehr, Mads, birkeskriver, 127
 Stevns, 9 a, 11, 23, 45, 72, 91, 122 i, 139, 180, Till. II..4, 5
 Stigsen, Peder, skrædder, 56
 Stock, Henrich, pottemagersvend, Till. I.1
 Stokkemænd, 4, 14, 17 b
 Stolzenberg, ritmester, 94
 Stodderfogeder, 127, 178 (14 b)
 Stodderkongen, 14
 Store Darum, 157
 - Heddinge, 141, 153, 159, 164, 169, 170 a (125 b,c,),
 - Lindet, 1
 - nordiske Krig, 175, (Till. II. 3), 183, 185 ff.
 - Salby, 82
 - værtshus (Prinsen) (Till. II. 4) 187-191
 - vænge, 16, 19, 120
 Stralsund, 22, 128
 Strandstræde, 37, 167
 Strangesdatter, Ellen (Erich Helmers) 147, 152
 Stubbekøbing, 19
 Stude, 85
 Stutteri, 85
 Strøby, 12, 72, 125 b, (Strøby Egede, 95 c)
 Sudertorvet, 32, 44, 90,
 Supermarked, 115
 Svane, Hans, regimentsskriver, 104 b
 Svanejagt, 80, 122 c
 Svaner (tamme) 133
 Svend Pottemager. Till. I..12

- Svendborg, 9
- Svendsen, Hans, kappellan, 103 a, 104 c
- Ole, løsgænger, 69
 - Oluf, 114
- Svenske dronning (Carl Gustav 10.) 125 e, 131
- fanger, 122 h
 - flåde, 122 g, 183, 186 (95 a, c,)
- Svenskekongen (Carl Gustav 10.) (krigen) 103 c, 105, 113, 116
120, 122 j, 123 ff, 124, 126 a, 131, 141, 149,
164, 175) "Svenstrup", 123 b, 125 c (54 b)
- Sverige, 108, 122 f (svenske soldater, 114, 117, 128)
- Svin, løsgående, 35, 45
- Syvårskrig, 108, 139
- Sædder sogn, 9 a
- Sælhunden, orlogsskib, 123 a
- Søholm, 72
- Sølvhestetøj, prins Christians, 84
- Sølvindsamling, 93
- Sølvløver, 24
- Sølvpenge, (14 posere) 139 a
- Sølvstøj, 120, 128, 154. Till. II..7
- Søndagsbarn, 9
- Sønderbro, 19, 167
- Søren Kræmmer, 75 c
- Skrædder, 7
- Sørensdaughter, Johanne Kirstine (Hans Mortensens),
pottemager, Till. I.. 3
- Sørensdaughter, Lisbeth (g.m. Gielles Kollendal) 181
- Maren, pottemager Jens Sørensens, Till. I. 5
- Sørensen, Ebbe, 110 ff (Vestergade 21)
- Elias, kræmmer, 38, 134 f
 - Holden, skomager
 - Jacob, kræmmer, 77
 - Jens, pottemager. Till. I.. 3
 - Michel, 118
- Sørgeklæder, 26, 101
- Sørreds vænge (ved Gl. Køgegård) 45 (Se fodnote) 1)
- Takster (kørsler) 34
- Tappenstregen. Till. II. 3
- Tappert, Adam, kobbersmed, 49, 118
- Tausan Madsen, Chr. sognepræst, 70, 106
- 1) Sørreds vænge stødte op til Skovmøllehusets vænge og lå nærmest, hvor Vallø Campingplads nu ligger.

Teglgårdshaven, 16
 Teichmejer, Justius, tysk præst, 48
 Tebbel, Michel, fhv. købmand, 139 b
 Terslev(sogn) 1
 Terkelsen, Søren, købmand (Brogade 21)
 Thim, Hans(Johan), 142
 - Reinholdt, kontrafejer på Sorø akademi, 25, 166, (142)
 Thomas Vognmand, 63
 - Guldsmid (Nielsen), vognmand, 80, 91 a, 123 b,
 Thomasses Ingeborg, 170
 Thomasdatter, Karen, Windtz, 168
 Thomassen, Sten, 43 (Stenhusgård 146)
 Thommesen, Niels, 133
 Thomsen, Anders, kræmner, 88
 - Mathias, kræmmer(Vestergade) 108, 117, 127, 176, 182
 - Michel, 132 a (Tibberup mølle, 183
 Thor Smede, Claus, borgmester, 19, 26, 36, 86, 102 a,
 Thott, Otto, lensmand, 149, Thott, oberst, 125 d,
 Tobaksplantage, 175. (Till. II.. 5) 188,
 Toldpligtige varer, 2, 3,
 Toksværd, Jørgen Hansen, præst, 140 a
 Tordenskjold, Peder. (Till. II. 3)
 Torkild Kornmåler, 103 c
 Torstensen, Laurits, skipper, 112
 Torstensson, general, 92
 Torstenssons-fejden, 89, 122 a, 154
 Torvegade, 37
 Torvehandel, 1, 2, 34, 44
 Torvet, 15, 17 b, 30, 32, 34, 37, 40, 42 ff, 65, 74, 78,
 (vognskifte 84), 88, 90, 92, 112, 122 e, 126 a,
 143, 153. Till. I. 3, 10, 11. Till. II.. 3
Torvet 11, 146 - 52
 Torøje, 153
 Trediveårskrigen, 17, 121,
 Trolddom, 8, 9, 71, 96, 99, 107, 117, 162
 Trolle, Niels, lensmand, 88, 135 a
 Troldkællingehullet, 13 a
 Tranegilde, 124
 Trampe, general, 123

Trondhjem, 51, 115
 Tryggevelde, 9a, 17, 18, 20, 22, 26, 43, 54, 78, 81, 84, 88, 89, 121
 122 h, i, 123, 137, 153. Till. I..2, 7. Till. II. 1
 Trætte heste (lamme) 122 d (Træhest på Torvet, 17, 17 b, 90, 184, 185
 Tudsegraven, 9 a, 15, 16, 32
 Tugthuset. Till. I., 4
 Tureby, 9 b, 13 a
 Tvættebro (sted), 35, 38, 96, 167
 Tvermoes, S, J. handelsmand,
 Tybjerg, 46
 Tyske kompagni, 146
 - købmænds gildehus, 43
 - Margrethe, 10
 Tysk indvandring, 49
 Tyskland, 122 h,
 Tyvenøgle, 132
 Tyskøl (import) 52
 Tyveri, 3, 6, 17 a, 29, 68, 128, 132, 133, 135 a
 Tøjhuset, 12, 184
 Tømmerflåder, 14
 Tøndelse, (Halland), 103 b,
 Tønnes Snedker, 75 b
 Tøxen, Peder, købmand, 154 c, 175
 - Thomas, 154 c
 Taagerødgård (Ny-Lellingegård) 115
Udgifter ved henrettelser, 13
 Ulfeldt, Knud, 87, 89
 - Korfitz, rigshofmester, 122 f, 125 a
 - Laurits, viceadmiral, 104 b
 Ulrich, hertug, 23, 25
 Urne, Axel, 18
 Utroskab, 102 b, 103 b, 156
Vagt i kirketårnet, 20, 122 c
 Vagten, kongens skib, 22
 Vagtstuen på Torvet, 122 c
 Valborg, Johanne Murmesters, 7
 Valby, 154 c
 Valbygård, 60, 81,
 Vallø, 2, 12, 45, 51, 60, 81, 123, 128, 154, 161
 Vallø slots kirkegård, 142

Vallensbæk, 124
 Walther Snedker, 75 b (Walther, Frederich, pottemager, Till. I.7,
 Vandkister, 31, 120 ,(Varpelev, 125 b),
 Vartou, 15) Vanddybden i havnen, 54 b,
 Vedtoftegård (Fyn), 153 ,(Vedbygård ved Kallundborg, 125 d),
 Wellow, August, tolder, 13 a, 54
 Vendalinus, pottemager, Till. I..7
 Venstreman, Morten, 42, 66
 Vestre blegdam (Jernstøbervænget), 35
 Vestergade, 9, 15, 17 a, 22, 28, 31, 35, 38, 40, 42, 45, 46, 49,
 (på Chr. 4.s tid: 107-118) 133, 151, 176.
 Vestergade 23-25, 108 - 116,
 Vesterport, 15, 19, 92, 107, 125, 176) Weybel, Peder, 184,
 Weybel, Jens, købmand. (Till. II..5, 7,) 188, 190, 191
 - Lars, - (Till. II..5, 7,) 188, 190
 - Zander - (Till. II..5, 7,) 188-191
 Vibe, Mikkil, borgmester, Kbhvn. 15
 Viborg, 97
 Wiborg, løjtnant, Till. II.. 7, (Wiborg, Christian,
 Wilde, Claus, 49 fodermarskal, 123 c.)
 Vildtrejser, 23, 79, 85, 86 a, 87, 122 e, 122 h, Till. II. 3 .
 Vind, Henrich, Klarupgård, 22 (125 c).
 - Jørgen, admiral, 92
 - Niels, 94, 102 b, 102 f,
 Vindbyholt (kro) 26, 48, 79, 82, 88, 121. Till. II..1
 Windtz, Anne, 160, 164, 168,
 - Jacob, hovedsmand, 168, 170,
 - Mouritz, købmand(g.m. Karen) 160, 168, 170
 Vindprøvere, 137
 Visby, 30
 Wittenberg, 118
 Wittrup, Barbara (g.m. Christen Friis), 18
 Vognrulle, 82, 122 i
 Vognskifte, 122 e
 Vogt, Bernhard, prokurator, 75
 Vognmandslaug (Lille), 34, 121,
 Vognmandskørsel, 5, 10, 12, 18, 82. Till. II..3
 Vold mod kvinder, 1, 2, 10, 13, 16, 67, 69, 75 c, 102 a, 156
 Wolfenbuttel, 86
 Voldgraven, 15, 170, 179
 Voldterrænet, 15, 16, 19, 36, 37, 39, 119, 127, 129, 153, 167 ff,
 170, 171, 179, 182,

Vordingborg, 12,19,22,23,26, 79,82,85,86,86 a,121,122 h,123,
Vor Frue kirke (Kbhvn.)115
Wolff, kaptajnløjtnant, 122 h,
Voss, Johan de, bartskeer, 49,54, 68,75 d, 76 a,92, 136,
Vragerstedet, 106,167 (Wansidel,ritmester, 124) (125 d).
Vragstegn, 167
Vragsøl, 167
Wrangel, feltmarskal, 124,125 b,
Vraaby, 1
Wulff Pottemager (se Poulsen)
Wulffsen, Johan. Till. I..7
- Wulff. Till. I..7
Väbentransport, 19,20,25,91 a,122 g, 122 i,126 a
Zakarias Spillemand, 77
Zalore fransk dansemester
Zeidler, Adrian, guldsmed, 49, 75 a
Ødet,1
Ø1, 11,14,17,18,21,39,62,75 c,122 d,122 h(vragsøl 167)
Till. II..3,5,6,
Ølby, 80,82,84,
Ølkældere, 53 ff, 89
Ølsemagle, 1,78,82,122 j,
Østersøen, 94
Øster- Vallø, 45, 85,136
Østsjælland, 9 a
Åbenbar skriftemål, 2
Åben gård, 120, Till. I..4,8,9.
Ågesdatter, Kirsten, 6
Aalborg, 154,
Aalholm, 158
Aashøj, 12
Aastræde, 30,38,43, 45,118,122 a, 148, 151,
Aastrup, herregård, Kirke-Saaby sogn, 125 c,

Morten Knivsmed lokkede en dag sine to svende til at overfalde byens vagt om natten. Denne sag blev betragtet lidt mere alvorligt, idet byfogeden fandt det nødvendigt at rejse ind til hovedstaden for at rådføre sig med lensmanden på Københavns slot om straffen.

En særlig blid form for overlast var at skubbe sin uven ud i rendestenen. "Frænde er frænde værst", siger man. Dette udtryk kunne passende møntes på datidens håndværkssvende, for alt for ofte var det to skomagersvende eller hattemagere, som kom i klammeri på gaden.

Heller ikke dengang generede en fyldebøtte sig for at slå folk ruder itu om natten, men som regel var det folk udefra, og det klarede synderen ikke alene med en bøde.

Jomfrukrænkelser

Jomfrukrænkelser, som lejemålssagerne kaldtes, betragtede tiden mere alvorligt. Hver sag kom for retten, og fogeden modtog et udskrift af dommen som bilag til sit regnskab. De uheldige, som blev opdaget, klarede sig dog med en bøde. Det var straks værre med det åbenbare skriftemål i kirken.

Forprang eller toldpligtige varer

Blandt byfogedens øvrige indtægskilder ved sit regnskab var markeds - tolden ved byens to årlige markeder, Sct. Peders marked (1/8) og Hellig Kors markedet, også kaldet Lille Køge marked (14/9). Toldindtægten ved disse markeder kunne variere fra 20 - 40 mark. På foden i regnskabet fra 1602 findes en liste over toldpligtige varer: Flæsk, oksekød, smør, nødder, får- og lammeskind, rug, byg, malt, honning, mjød, vin og tyskøl.

Af de sager, som forligger om "Forprang", kan man se, at de fleste varer der tilførtes byen ved markederne, kom fra bønder syd for staden. I hvert fald var det altid bønderne syd for Køge, der gjorde forsøg på at snyde for accisen, hvilket var byfogedens største problem.

Arealet syd for åen hørte under Vallø, og byfogeden og hans medhjælpere gjorde derfor alt for at få bønderne til at fortsætte ind på byens grund med deres varer og ikke stoppe op og prøve at sælge dem forinden, hvilken "Forprang" i øvrigt/ulovlig og kunne medføre strenge straffe.

1606 bestilte fogeden 6 karle til at drive bønderne ind på "Kongens Grund" med deres varer, ligesom de skulle beslaglægge de varer, der var købt ulovligt. 1610 nævner fogeden atter problemet ved Broport. Det hedder her: "Bønderne ville ikke inddrives, men holder sig på den søndre Side, hvorved Majestætem mister sin Told".

Københavnske syndere

Nogle syndere fik man dog fat på, og betegnede nok var det i de fleste tilfælde københavnske borgere: slagtere, som havde købt lam af bønderne eller unge piger fra hovedstaden, der ville hjemføre en ost eller en otting smør. En hollænder købte oksekød på gaden til udførsel og unddrog sig på den måde at betale told.

Det var klokkeren, som åbnede markedet ved at ringe med kirkeklokken, hvilket betød "Frit Marked". Man kunne også købe "Katten i Sækken" inden for byens område: En bonde havde solgt en tønde nødder, men da kunden op slog tønden, var den kun halvt fuld af nødder, resten var boghvede. Men da var bonden løbet sin vej i mellemtiden.

Badstuestræde

Alle bøder indgik i fogedens regnskab, og blandt disse finder man i 1608 en bøde for ulovligt byggeri: Bartskæreren Mester Hans Schurtz fik en bøde for at have "bygget over Byens Badstuestræde", som gik ned til åen ud for gården nuv. Torvet 19. (Her lå tidligere 3 små gårde, se fodnoten).

Vildtet på heden var kongens ejendom

Den strenge straf, som overgik folk, der stjal eller tilegnede sig andres ejendom under en eller anden form, var vel grunden til fogedens handling i følgende sag:

En hjort, som nyligt var død efter at have forvildet sig fra heden ud til stranden, blev en dag indbragt til byfogeden. Denne skyndte sig at flå den og sendte det rå kød og huden ind til Københavns slot med en vognmand. (Badstuestræde: Anders Baggers gård på Torvet og byensstræde derigennem går, 15 fag bindinger) Rådstueårt. 1642, 12/7, 19/7, 2/8, 30/8.

Bøddelen havde travle dage

Sagen om Køge Huskors er velkendt, derimod er de forberedelser, som blev truffet fra byfogedens side til at udføre disse eksekutioner, enten det drejede sig om en halshugning på Torvet eller en bålbrænding uden for byen, mindre kendte.

Bøddlen - eller rettermanden, som han oftest kaldtes, havde travle dage i de første 20 år af 1600-tallet. Det var nu ikke den samme mand, som var medster for alle de henrettelser. Man henvendte sig skiftevis til København, Roskilde eller Næstved efter en rettermand. Måske var det heller ikke så let at skaffe en rettermand, for da Anne, Laurits Hansens enke i 1602 skulle kagstryges (bindes til pælen og piskes), fik en borger 3 mk. for at ride rundt i landsbyerne omkring Fakse for at finde en rettermand, der ville udføre straffen.

Enken foregav at være gravid

Enkens dom var egentlig mild i forhold til lignende sager, hvor der forelå falsk. Hun var lige blevet enke og sad godt i det. Skifteforretningen var ikke helt afsluttet. Der var ingen børn i ægteskabet, men det omgik hun ved at fremføre, at hun var gravid. Forretningen blev derfor udsat. Og for at gøre sagen så troværdig som muligt, lokkede hun en fattig, frugtsommelig pige til at skjule sig på gården for derefter, når barnet var født, at udgive det for sit eget. Ja, hun bad endog faddere om at komme til dåben. Men pigen fortrød i sidts øjeblik og bekendte overfor byfogeden sin deltagelse.

Anne, Laurits Hansens dømtes til at have forbrudt sin hovedlod til deling mellem kongen og byen. Den afdødes lod deltes mellem hans arvinger i Store-Heddinge. En lignende straf overgik samme år Simon Kocks kone for løsagtighed.

Kirsten Snedkers balfærd

16 stokkemænd dømtes 1602 Kirsten Snedkers ved bytinget til at lide døden på bålet for trolddomskunst. Dommen blev sendt, til stadfæstelse ved landstinget i Ringsted. Kirsten fulgte med i en vogn ledsaget af et par karle, for at hun ikke skulle undvige.

Tjære, langhalm og ved til bålet

Hjemme i Køge var byfogeden i fuldt sving med at træffe forberedelser til bålfærden. Der var sendt bud til København efter Mester Casper, som ankom ledsaget af sin kone, der altid bistod ham. Der blev bestilt 2 tønder tjære, en stige og reb til at binde Kirsten med til stigen, samt langhalm. En af skarns-vognmændene kørte rundt i byen og samlede ved ind til bålet hos de borgere, som havde noget til overs.

Kirsten Snedkers sad 9 uger i kælderen, inden hun blev ført til bålet. Da hun ikke havde tilstået, lagde Mester Casper hende på en pinebænk i overværelse af kapellanen, hvis opgave var at trøste hende med Guds ord og ledsage hende til retterstedet uden for byen, hvor sakramentet blev givet, inden hun blev kastet på bålet.... Røgen fra bålet trak ikke altid ud over bugten, måske sved den lidt i øjnene på de borgere, som lagde ved til bålet - eller hendes angivere ?

Henrettelser foregik på Torvet

I januar 1603 blev den kendte Maren Jyde brændt, og da hun havde bekendt, blev hun ikke pint først, men bundet til en stige og væltet over i bålet. 30. maj s.å. blev Lange Jørgen og hans kone, der kørte rundt i en vogn med et gammelt øg og havde dræbt en fattig karl, grebet. Efter hvad de selv bekendte, havde deværet lige gode om ugerningen, og man ofrede heller ikke så megen tid på dem. De sad 8 dage i fænglet. En landstingsdom var ikke nødigt. Præsten, Laurits Sigersen berettede dem, hvorefter rettermanden fra Næstved huggede hovedet af dem. Det foregik på Torvet, hvorefter en vognmand kørte misædernes legmer ud "og smed dem i Kulen", hedder det ordret fra fogedens hånd.

Byens vognmænd havde eneret på at køre sand til Torvet ved henrettelser

I september 1604 fangede man ved Lille Køge marked to misædere, som blev henrettet på grund af mange klagemål, som de hed. Der var købt stager og spir til at sætte deres hoveder på samt hjul til deres radbrækkede legmer, alt sammen til skræk og advarsel ifølge byfogedens ord.

Byens vognmænd havde eneret på at køre strandsand til Torvet ved disse henrettelser. Derfor forekommer denne udgift ved hver eksekution på Torvet. Således også i 1608, hvor Anne Hermandsdatter blev rettet for at have ombragt sit nyfødte barn, hvorefter en vognmand kørte hendes legme ud af byen.

4 henrettelser i 1611

1611 bragte 4 henrettelser på Torvet: Anders Graa, som for en del år siden havde dræbt en mand i hovedstaden og nu flakkede rundt og bedrog godtfolk og lovede de syge deres helbred igen, blev grebet en nat af vagten ved porten. Kort efter greb man også hans "Følge-kone med deres lille Søn". Anders blev rettet 17. juni, medens konen for barnets skyld slap med at blive pisket ved kagen og udvist fra byen.

Søren Jespersen, der var grebet ved Københavns slot med et falsk pas, som han havde skaffet sig i Køge lydende på Christen Friss navn, blev kort før jul henrettet på Torvet. Kapellanen trøstede ham med Guds ord til det sidste, beretter fogeden i sit regnskab.

En pige, der tjente hos Peder Holtug (Brogade 23) og havde fået et barn med en karl fra Skelskør, ombragte det og gravede det ned i sit herberge. En pige, Kirsten Aagesdatter, lukkede sig ind med en falsk nøgle hos Jacob Bødker og stjal 28 dl. Mere skulle der ikke til for at miste sin hals. Det vidste Jacob Brydes kone, som efter Kirstens henrettelse var fundet skyldig i tyveri, og derfor tog sig af dage i fængslet.

Kvinderne i sagen fra Hans Kræmmers gård

Nogle kvinder fra landsognene var efter domme ved deres hjemting blevet brændt i forbindelse med den hjemsøgelse, der ramte Hans Kræmmers gård ved Torvet i Køge. Johanne Thomeses i Byesgård (Byggårdsstræde), der sammen med Maren Ringsbjerg havde været med til at løfte den vanføre Karen Lauritsdatter op i døbefonten, blev brændt i Køge 1612.

Planlagde drab i forbindelse med sagen

I forhold til andre troldkvinder, der for de flestes vedkommende var meget fattige, sad Jens Nielsen, som var gift med Johanne Thomeses, rigtig godt i det. Blandt Johannes forbrudte gods sås både sølvtøj og rede penge, der nu tilfaldt kongen og byen. Jens Nielsen tog sagen så nær, at han på hjemvejen fra landstinget forsøgte at skyde Mads Jensen, men bøssen klikkede. Forsøget havde kun til følge, at man beslaglagde bøssen. Der var to børn i ægteskabet. Mads Jensen førte sagen for Hans Kræmmer.

Johanne Thomeses sag fik senere et efterspil, idet en slægtning til hende stævnedes byfogeden ved landstinget, fordi denne havde gjort arrest i

den arvelod, som efter skifteforretningen tilfaldt Johannes søn. Årsagen var, at troldkonen Annechen Christophersdatter, der sad fængslet, havde udtalt, at sønnen havde været med til at optage djævelen af moderens brønd.

Samtalen på slottet bragte 8 til bålet og 2 selvmord

I september 1612 skriver byfogeden i sit regnskab følgende: "Var jeg nødig at tale med Slotsherren, Jøgen Kaas, og lade ham vide, om nogen Kvinder her i Byen var udlagt af Troldkvinder, som var rettet, at de også kunne Trolddomskunst, og derom at råde den gode Mand". I den anledning var fogeden to dage i hovedstaden. Samtalen havde til følge, at følgende 10 kvinder blev fundet skyldig i trolddomskunst i årene 1613-15.:

Anneche Christophersdatter sad fængslet i 14 uger og tilstod til sidst. Karen Eriks, der var fængslet i 24 uger, tog sig af dage i fængslet. Hun blev lagt i en kiste, der hastigt var sammentømret af nogle gamle brædder og af mestermanden "udført i Højen". Da hendes sag skulle for landstinget i Ringsted, lod byfogeden en dreng spadserere dertil med stævningen.

Året 1615 bragte følgende kvinder til bålet: Bygmester Nyborgs kones moder, Valborg, Johanne Murmesters, Søren Skrædders kone, Magdalene, Peder Holtugs kone, Else Holtug, Mette Navnes og Birgitte, Oluf Rokkemagers, samt Oluf Andersens kone i Skensved. Den tidligere bysvends, Peder Michelsens kone, Maren, blev så altereret, da hun modtog en stævning, at hun gik ud og druknede sig i brønden.

Else Holtug hørte til de velstillede i Brostræde

Sagen mod Else Holtug adskiller sig noget fra de øvrige: Hvor gården nuv. Brogade 23 ligger, lå før branden 1633 to mindre gårde, hvoraf Else og Peder Holtug ejede den nordligste. I nabogården (nr. 21) boede rådmand Lars Krog, hvis sygdom og død i 1615 var den egentlige årsag til Else Holtugs domfældelse. 2)

Peder Holtug var vel nærmest kræmmer, for han handlede med alt lige fra saltede sild til slibestene og hjulegre. Parret var godt kendt både af bønderne og byens borgere, Else Holtug mest, fordi hun var slem til at sige: "Jeg skal huske dig", eller "Du skal komme ihu", dersom folk sagde hende imod eller ikke ville danse efter hendes pibe.

Djævelkunst i Brostræde og Solrød

Else Holtugs ondskabsfulde bemærkninger smittede af på manden, som også fik ord for at være skyld i folks sygdom, men dog undgik bålet. Peder Holtug kom en dag ind til en bonde i Solrød, der skyldte ham for en tønde saltede sild, hvorved det kom til klammeri mellem dem.

Ved den lejlighed havde Peder, som var bevæbnet med en kæp, løbet rundt i gården efter bonden og råbt: Du skal få Skam. Da Peder få dage efter kom til Solrød igen og talte med naboens pige, sagde denne: Det er nu så med ham som I haver lovet. Bonden fik så ondt i sine ben, efter at Peder havde løbet omkring i gården efter ham, at de blev sorte som tjære, og han var sengeliggende i 15 uger.

Naboen i Brogade, Laurits Krog, der var Elses hovedanklager, klagede sig til forskellige, som besøgte ham, og sagde, at han var blevet så underlig og sælsom, hvad han aldrig havde været. Han kunne ikke drikke med folk, men sad med hånden under kinden.

Til skrædderen, der var kommet for at sætte nyt foer i hans kjortel udtalte han: "Jeg tror, du må lægge Kjortelen fra dig igen. Jeg slider den aldrig op. For er det, som Folk siger, da er min Nabos Kone på den søndre Side mig værst. Kan hun noget med Djævelkunst, da tror jeg vist, at hun har taget min Fornuft fra mig. Dog tror jeg, Gud i Himlen ikke er så vred på mig, at han gør mig så bange, som jeg er. Jeg ved ikke hvilken Sted, jeg vil være på!"

Efter Laurits Krogs død blev Else fænglet. Forundersøgelsen varede 16 uger. Birgitte, Oluf Rokkemagers og Elses sager kom samtidigt for lands-tinget i Ringsted. De fulgte ad dertil, dog i hver sin vogn og med en tjener i hver som vagt. I Ringsted var der 6 karle til at passe på dem om natten, da man ikke havde noget sted at anbringe dem. Ved hjemkomsten måtte to karle bevogte Else Holtug dag og nat, efter at man havde fundet gift på hende.

Ridefogeden på Københavns slot forestod skifteforretningen

Else Holtug havde ved "sin gerning" forbrudt sin hovedlod, og denne var af så betydelig værdi, at ridefogeden på Københavns slot, Knud Jørgensen, personligt ulejlignede sig til Køge for på kongens vegne selv at forestå vurderingen. Det hed sig, at han skiftede på kongens vegne med Peder Holtug om hans hustrus, Else Holtugs, hovedlod.

Peder Holtug ejede foruden sin egen hovedgård i Brogade Niels Rokke - magers gård i Kirkestræde, Hermand Tøffelmagers gård i Vestergade, en bolig i Nyportstræde og en have uden for Nørreport, dertil kom de stolestader i kirken, som hørte til gården i Brostræde.

Skifteforretningen blev foretaget ligesom alle andre. Man delte indboet i grupper: Sølv, tin, kobbertøj, messing, besætning og kornvarer o.s.v. Det var ³⁾ derfor en betydelig sum, byfogeden kunne indføre som indtægt i sit regnskab.

Søndagsbarnet Mette Navnes

Med Mette Navnes, som boede i en våning på 6 fag (Vestergade 34) ved Vestport, var det kun våningen, som havde værdi. Hendes mand var nyligt død, og man benyttede den vurdering, boligen blev sat til ved den lejlighed, 125 dl. Hendes øvrige indbo var uden værdi, og fogeden vidste ikke engang, hvad han skulle gøre med det. Mette Navnes var søndagsbarn og brugte det som undskyldning.

Byfogeden havde travlt med sine københavnsrejser

Fælles for alle disse sager om trolddomskunst var, at byfogeden rejste til hovedstaden for at rådføre sig med lensmanden på slottet i hver sag. I øvrigt gav man sig god tid. En borger fik besked på at spadsere til Roskilde og give rettermanden besked, da Else Holtug skulle brændes. Fogeden bestilte langhalm og en stige hos en snedker. En købmand leverede to tdr. tjære til at holde bålet vedlige.

Byfogeden havde travlt med sine københavnsrejser. En dag mødte han op for kansleren og lensmanden med Jacob Tøffelmager og dennes hustru, som havde ført et klagemål mod hinanden. Året sluttede med en henrettelse på Torvet, hvor Jacob Pedersen blev rettet. Han havde for en del år siden dræbt et menneske, men var rømt og derfor erklæret fredløs. Efter pågribelsen i Svendborg blev han ført til sin hjemby, Køge, og halshugget.

Byen fik sine fleste tilførsler fra Stevns

Brogade var allerede ved byens anlæggelse tænkt som en handelsgade på grund af sin bredde, idet man givetvis ventede flere tilførsler fra det mere velbjærgede Østsjælland end fra hedelandet mod nord med sine hede - strækninger langs kysten.

Da Prambroen gik i stykker i 1575, fik de berørte myndigheder, Tryggevalde len og Vallø gods, besked på at få den repareret hurtigt igen, da Køge, som det hed, fik sine fleste tilførsler fra Stevns. Gårdene i Brogade var derfor eftertragtet af byens købmænd, især østsiden med sine store grunde. Disse var dog mindre end i dag, da byen var omgivet af volde og voldgrave. Graven på østsiden, der i folkemunde kaldtes Tudsegraven, tørrede efterhånden ind, således at der henimod 1600-tallet kun var enkelte dele tilbage. De store gårde i Brogade udnyttede voldterrænet ud for deres gårde enten som kålhave eller til oplagsplads. Dette så man igennem fingre med fra myndighedernes side, hvorimod de borgere, som ønskede at overtage deres part af Tudsegraven, fik andelen tinglæst.

Byfoged - og toldembedet var i mange år et dobbelt embede, og sluttede med Jens Christensen i 1601. Samme år beskyldte Peder Krumkagebager en kvinde for ved trolddom at have taget hans helbred. Hun blev indsat i Troldkone - kælderens og kendt skyldig ved 16 nævningsmænd 24. august. Byfogeden skriver i sit regnskab, at han måtte holde samme kvinde med mad og øl i 9 uger. Laur. Siersen, som fulgte kvinden til retterstedet, fik 3 mark og rettermænd 4 rdl. Henrich Fresches gård

En af de største gårde på østsiden var rådmand Fresches, nuv. Brogade 5 som 1592 klagede til lensmanden over, at han stadig ikke havde fået en ordning med byens tolder om noget tømmer, der var indført 1588.

Året 1601 bragte både ondt og godt for Henrich Fresche. Han mistede sin hustru, Ingeborg Tommassis, i juni . 4. oktober s.å. modtog han bestallingen som tolder, og samme år overdrog kongen ham kronens part af korntienden i Sædder sogn kvit og fri for sin umage med embedet. (Kancelliets brevb. 22/6 1592, 8/1, 4/10 1601 og 23/8 1603).

Et synligt bevis på Henrich Fresches gårds gode tilstand og størrelse fremgår af følgende ordre til lensmanden på Københavns slot, Knud Rud 11/11 1601, hvori det hedder bl.a.:

" Da storfyrstens gesandter på grund af vinteren er nødt til at blive her til foråret, skal Knud Rud bestille Losement til dem hos Henrich Fresche, således at denne indkommer dem i sit hus og lader dem forsyne med senge". I et samtidigt brev får statholderen besked på at skaffe gesandterne fetajle: både øksne, lam, gæs, høns og andet, ligesom rostockerøl, danskøl, og franskvin, rhinskvind samt spansk vin. Lensmændene på Roskildegård og Tryggevælde fik ordre til at sende fersk fisk hver uge, og Mogens Gøye på Tureby len skulle foruden fersk fisk sende brændeved fra Tureby skove til gesandternes fornødenhed (Kancelliets brev 11/11, 16/11 1601)

Rådmand og tolder Henrich Fresches regnskaber strækker sig fra 1601-17, hvor han døde i sin gård. På grund af den særstilling gården indtog som kongehusets herberge, er følgende poster medtaget for at give et billede af tolderens gæster:

1603 kom Hans fyrst. Nåde af Brandenburg og Hans Nades søn. Lå her i Køge med deres medhavende folk, danske og tyske herremænd.

1605: "Da haver jeg efter Kgl. Majestæts Befaling ladet sætte to kgl. Våben i min Sals Vinduer. Det ene Kongens af Danmarks, og det andet: Dronning Sophies Våben"

1605 12/11: Kom Kgl. Majestæt og ville til Falster, og da fik Hans Majestæt ingen Mad eller andet, men Slotsherrens, Laur. Ebbesens, Køresvend blev her med 3 heste og ventede Kgl. Majestæt tilbage.

1606 27/4 var Kgl. Majestæts Svend her med 7 grå Heste, som Hans fyrst. Nåde Markgreve Hans Sigmund havde forsendt til Kgl. Majestæt.

1606 10/5 var hertug Karl af Kurland her i Køge med 24 Personer, og var 9 Herremænd blandt dem og havde 18 heste. Fortæret på en nat efter mit underskrevne Fortæringsregister, 16 rdl. 2 Sk.

1607 14/5 kom Dronning Majestæt Sophie fra Falster og ville til København. Var selv 41 personer og fortærede efter mit register for 11 rdl. og 2 sk.

1608: Haver statholderen ladet skikke til Køge til Hans fyrst. Nådes behov af Mecklenburg udi sit losemente:

1 okse, 10 lam, 6 grise, 10 par høns, 4 sider flæsk, 1 anker rhinskvin, 4 tdr. rostockerøl og 1 stk. vildt. Desforuden er indkøbt efter Hans Nådes begæring, som er fortæret og medgået efter mit registers lydelse, 21 rdl. 10 sk.

1609 i juli kom biskoppen af Bremen og sine medhavende folk. Lå her en nat.

1613 27/6 kom højborne fyrstinde, hertuginde til Slesvig-Holsten og Hendes Nådes medhavende folk og blev der om natten. Er til Hens Nådes behov medgangen i rede pendinge efter registers lydelse, 14 rdl. 6 sk.

1614 11/7 kom Kgl. Majestæts kusk med de brunswigske gesandter. Given for hans seler (seletøj) at forbedre.

1614 20/11 kom Kgl. Majestæts rejsesvend med en hest, som hertug Ulrich skænkede Kgl. Majestæt.

1615 kom sølvpoppen og vinskænken, som skulle ledsage Dronning Majestæt til Falster. Var 6 personer, og kom samme 6 personer tilbage og var 2 andre personer med dem.

1615 23/6 kom Kgl. Majestæts kusk, Hans Mecklenburg, hid til Køge med 6 sorte vognheste. Samme dag kom Kgl. Majestæts anden kusk, Peder Mecklenburg, med Hans Majestæts sengevogn. Havde 4 brune heste.

1615 24/6 kom Kgl. Majestæt selv med en kusk, Christen Christensen. 26/6 åg kusken bort, og sengevognshestene blev tilbage.

1617 24/8 gjorde Hendes Majestæt, enkedronning Sophie, ophold her i gården for natten og hendes medhavende suite.

Parret flygtede fra fangetårnet

De uhyggelige bålbrændinger synes at kulminere med året 1615, medens henrettelserne på Torvet fortsatte i normalt omfang. Et sørgeligt kapitel var de kvinder, som havde født i dølgsmål og ombragt barnet. Blandt disse var Tyske Margrethe Væverkvinde, som havde druknet sit barn i graven nord for byen.

En væversvend, som hun havde i sit brød, blev udlagt som barnefader og anholdt tilligemed Margrethe. Det lykkedes dem imidlertid at undslippe fra kælderen, hvor man bagefter fandt sønderbrudte håndklør, bølte og låse. To nye døre måtte indsættes i fangetårnet ud til strædet, bl.a. i den kælder, hvor væversvenden havde siddet.

Borgerne dræbte bøddelen

En henrettelse i 1617 havde et usædvanligt forløb, hvorfor byfogeden blev tilsagt at møde hos lensmanden, Kaj Rantzau, i København for at rede - gøre for sagen:

Mestermanen var som sædvanligt mødt op på Torvet for at rette to misædere. Hans kone bistod ham. Men da eksekutionen skulle begynde, mistede han modet og forsøgte at løbe sin vej. Herved lykkedes det den ene af fangerne at undslippe, hvorfor almuen slog rettermanden ihjel.

Byfogedens udgiftspost ved denne henrettelse havde følgende barske ordlyd: "Givet Rettermandens Kvinde, som begravede den ene, som blev rettet, såvel som hendes egen Mand. Og til Vognmanden, der udførte de to døde kroppe! Rettermanden led altså samme skæbne som forbryderen: at blive begravet under galgen.

Tolderen, rådmand Henrich Fresches bo

Køges beliggenhed i den yderste ende af Københavns len afholdt ikke kongens embedsmænd i at besøge staden. Samtlige kongebreve blev forkyndt i byen af ridefogeden på slottet. Da tolderens, rådmand Henrich Fresche blev syg i oktober 1617, kom kongens renteskriver med breve til borgmester og råd om at holde opsyn med Fresches folk og husstand under hans sygdom. 13. oktober kom renteskriveren igen med stadtholderens skrivelse til Fresche om at få udleveret kongens penge (tolden).⁴⁾

Papir og grønt voks til forsegling

Efter en uges forløb døde Henrich Fresche. Renteskriveren lod lod boet registrere, og en del af indboet blev ført til hovedstaden. Fogeden købte tre låse og store søm til at forsegle døre med og skind til at overtrække forseglingen med. 24. oktober, da Henrich Fresche blev begravet, blev alle låse for porte og døre igen tilsluttet og forseglet, og der blev købt papir og grønt voks til at forsegle kister og døre med.⁵⁾

Kongens skuder fik proviant

Blandt de udgiftsposter, man støder på fra disse år, er den fetalje, der var leveret til kongens skuder, som var inddrevet i havnen på grund af vinden:

15. oktober 1605 kom kongens skipper, Peder Boesen, som af vinden var indtrængt og skulle under Stevns klint efter hvide sten til kongens bygning, hvorved følgende fetalje blev leveret:

- 1 ½ td. skibsøl
- 12 skålpund flæsk
- ½ oksefjerding
- 18 skålpund bergefisk
- 6 - smør
- ½ skippund boghvedegryn
- lys
- 2 læs ved.

Byfogeden nævner ikke navne på skuderne, men kalder dem efter deres bestemmelsessted: Den lybske skude, lollandske skude, og den Sakskøbing skude. Det hedder videre: 29/9 1617 kom kongens lille bøyert, som skulle under Stevns at hente Sten, og Vinden ikke vilde føje ham herfra ". Besætningen var på 5 mand. 3. oktober kom bøyerten igen og måtte ligge i havnen i 8 dage.

Kongens store Rødbyskude måtte et år ligge vinteren over i åen og kom først af sted i april med øl til kongens skibsbehov. Køge leverede selv øl til skibsbehovet, ligesom skibstømmer blev fragtet i kongens skuder fra Køge til hovedstaden.

Christian 4. på gennemrejse

I det hele taget søgte kongen at forbedre borgernes økonomi ved at betale dem for det arbejde og de varer, de leverede. Chr. 4. ses selv at have rejst gennem byen omkring følgende datoer:

1607 13/7, 1608 17/4, 1609 27/7 til Gisselfeld, 1610 2/10 på jagt og
 1611 23/11, men i øvrigt mange gange siden.⁶⁾

Store ordrer til byens håndværkere

Hans Grovsmed beslog i 1618 4 heste, som gik for kongens sengevogn. Året efter bestilte kongen et stort parti sko, som byens skomagere leverede⁷⁾ og byfogeden betalte. De skulle leveres på Tøjhuset tilligemed 78 spader.⁸⁾ Ole Hansen Hjulmand fik under krigen i Tyskland ordre på 4 rustvogne, en vogntype kongens folk havde megen gavn af.

Hjulmanden rejste et par gange til hovedstaden for at få det tømmer og den tegning, vognene skulle laves efter. Til sidst måtte han selv skaffe frisk tømmer fra skovene i omegnen, deriblandt bøgetømmer fra Vallø, egetømmer fra Strøby samt ask og eg fra Aashøj.

Byens fire grovsmede lavede hjulringene, og kurvemagerne leverede kurvene til vognene. 5 vognmænd kørte de 4 rustvogne til hovedstaden, ledsaget af byfogeden, der stod for regnskabet.⁹⁾

Da vognmændene havde 32 ledige heste i hovedstaden

Samme år måtte fogeden betale 16 vognmænd for at lade deres heste spænde for 8 kgl. rustvogne, der var kommet fra Vordingborg med flask og ærter til kongens husholdning på Københavns slot. Dertil kom, at fogeden måtte give hver vognmand 6 mark, fordi de måtte ride deres ledige heste tilbage. En ordre på 42 hjulbører slog næsten bunden ud af byens kasse.

Mads Guldsmed som barnefader

Efterhånden blev forholdene i byens fængsel mere humane. Blandt udgifterne ved Maren Jensdatters ophold i 1637 ses: øl, ild, lys og en seng. Hun sad i 25 dage og havde sit spæde barn med sig. Mads Guldsmed i Nørrestræde der var udlagt som barnefader, slog hende på munden, da sagen var for retten. Det kostede ham 5 rdl.

Fire kvinder klædte den halshuggede og lagde liget i kiste

Udgifterne ved Karen Ejlersdatters henrettelse i 1639 viser en lille forandring i behandlingen af den henrettede ifølge regnskabet:

"Mester Adam af København for Pigen at halshugge, 20 dl.,
4 Kvinder, som lagde Liget i Kiste og klædte det,
Hr. Peder for at besøge og trøste hende med Guds Ord,
Jens Graa for et læs Sand at age, som hun kunne sidde på,
og siden age med Kisten fra Torvet ud til Graven.
Graveren og Peder Klokke for at bære hendes spæde Barn
til Klostergården og begrave det.
2 Karle for Kulen under Galgen at grave.

En kendt borger, Daniel Katterberg, som var udlagt til barnefader for Karen Ejlersdatters barn, slap med en bøde på 18 rdl.

Byting under åben himmel

Bytinget foregik stadig under åben himmel på Torvet. I 1639 blev tingstokkene fornyet. Det hedder her bl.a.: 4 nye Tingstokke på Torvet. De gamle var forrådnede, så ingen Mand der bekvemmeligen kan sidde. Til materialer er brugt: 2 store 20 alen lange gullandske bjælker og 6 egestolper. Stolperne blev gravet i jorden, og en brolægger lagde sten omkring stolperne, hvorpå tingstokkene lå. De blev i øvrigt fornyet igen 1682.

Den løsagtige præstekone

Blandt de kvinder, der sad længst i fængslet, var hr. Mester Oluf Bendsens hustru, Karen Anckersdatter, som gentagne gange var anklaget for løsagtighed. Karen var denne gang fundet nøgen i sengen med en rytter, Nicolaus Carstensen, og da hun var blottet for klæder ved sin anholdelse, måtte byen klæde hende fra top til tå. Hun barslede i fænglet, og en kvinde opforstrede barnet i 24 uger, hvorefter det døde. Karen Anckersdatter fik sin sidste bytingsdom 10/5 1646 efter at have siddet fængslet i 455 dage. Af hensyn til ægtemanden slap hun med at blive udvist af landet ..

I 1637 gik man i gang med at forbedre og sikre forholdene omkring fangetårnet. Det var med mellemrum lykkedes enkelte fanger at undslippe, derfor blev muren ud til strædet (Bygårdsstræde) forhøjet langs fangegården " fra Rådstuetrappen og ind til Hans Buckis Husstolper, på det at Fangerne ikke derover skulle springe", som det hed. Øverst blev lagt en række tagsten for at skåne murværket mod regnen.

Taget over den murede trappe, som inde fra fangegården førte op til råd - stuedøren, fik fornyet sine spær og tagsten, desuden blev muren ud til rådhusporten bag under trappen, "som tilforn stod åben foroven, forhøjet og ganske tillukket", hvortil medgik 300 hollandske "Klincketter" (klinekerter).

Den murede trappe, som førte til fangekælderne, blev repareret, og fangestokken blev fornyet, og der kom nye halsjern i "Troldkællingehullet". Begge døre blev forstrærket, den ene med lol søm og den anden med 58 nagler. 6 hænge-låse blev fornyet, og der kom en stor ny lås "for Døren til Fangetårnet ud til Strædet". (Køge byfogedregnskab 1637-38).

Den hemmelige gemak "udi Byens Fangetårn" var ifølge kærnerregnskabet 1639 ganske brøstfældig og blev derfor repareret "med nye Bjælker og Deller derover at lægge". Blandt materialet til ovennævnte arbejder var 1020 Tureby-mursten. Rådhuset blev i 1802 betegnet som gotisk i stilen

Det er svært at forstille sig et fangetårn i forbindelse med det nuværende rådhus, men dette er sikkert betydeligt ældre i sin oprindelse end 1552.

Murermester Thrane, som ved licitationen i 1803 fik arbejdet med ombygningen, havde problemer med nogle udvendige piller i salsetagen ud mod Torvet. Disse var skæve og hindrede, at vindueskarmene ikke kunne komme i flugt. Ved at nedtage disse piller til underkanten af vinduerne mister bygningen sit gotiske udseende, når rummet bliver opmuret igen. Murene var på det sted 18 tom. tykke, skrev Thrane. (Køge rådstuearkiv: Div. sagligt henlagt 4.)

Disse stilprægende piller fandtes også andre steder på rådhuset, bl.a. ved begge sider af rådhusdøren, som fra Torvet førte ind til tolder og stads - kælderforpagter August Wellows losement. (Kæmnerrgn. 1637-39 nr. 124.)

Retterstedets beliggenhed

Retterstedet nord for byen siges i samme kæmnerregnskab(1637) "at være slet forfalden" og skulle derfor fornyes. To af byens købmænd leverede tømmeret, og skarnageren besørgede transporten. Som sædvanligt var der altid en ekstra udgift ved den slags "uærligt" arbejde, d.v.s. øl til håndværkerne.

Galgebakkens beliggenhed omtales i 1641 under et fornyet krav fra Gl. Køgegårds side på ejendomsretten til området nord for byen, regnet fra marken, hvor møllerne lå, og ud til "Drediebro". Kravet afvist fra byens side med henvisning til kong Eriks brev af 1293.

Som bilag til nævnte sag er vedlagt et dokument dat. 22/7 1616, hvor by - rådet redegør for deres opfattelse af ejendomsretten til nævnte område. Som det fremgår af følgende, betragtede byrådet galgebakken med retter - stedet som en skillelinie, og det hedder ordret: "Men norden for Retter - stedet hos Galgebakken indtil Drediebro, som er henved en halv Mil, det holder vi for fælles Overdrev. Men sønden for Retterstedet igen indtil Byens kørende Vej ingen at være berettiget uden Kronen og Byen, al den Stund højbemeldte kgl. Brev og Borgmester og Råds Hjemmel på hvis derpå findes indtegnet, stander ved Magt ". (Køge rådstuearkiv: Kongebreve og div. dokumenter 1448 - 1761. 1488-1768). 1 pakke nr. 36 b.

Køge rådhus 1517

At der har været et rådhus før 1550 fremgår af følgende kontrakt-brev af papir, som blev gjort mellem hr. Mogens Gøye og fru Sicille, hr. Eskild Gøyes efterlverske udi Køge, datum, 1517 3/12.

Originalen, der er udstedt af Niels Høg, Mattis Eriksen, Albrect Glob, Anders Bilde, riddere, Otte Helgesen og Oluf Daa og er udstedt St. Barbara aften på rådhuset i Køge, findes i pers. sml. pap. hr. Mogens Gyldenstjerne, vdr. brevene om Torsøgård. (Registratur over danske Adelskister, A. Thiset, 1897)

Sociale forhold i første halvdel af 1600-tallet

Byens fattigvæsen, der som institution havde sine rødder i middelalderen og hvis midler stammede fra gaver skænket gennem årene, blev ledet af en fattigforstander. Stillingen var lønnet og gik ligesom kammernerens på omgang blandt byens borgere. Den krævede dog en del egenkapital, idet forstanderen, dersom der et år på grund af megen sygdom blev underskud i kassen, selv måtte lægge ud for de nødvendigeste udgifter.

Borgmester Peder Pedersen, som ifølge sin fundats af 20/12 1592 skænkede 2700 dl. "til fattige husarme, til dem i Steens Boder og til hjælpeløse Peblinge" var blandt byens største velgørere. Hjælpen til de fattige kunne variere noget. Man skelnede i forstanderens regnskab mellem: beboerne i Steens Boder, skolens personer " og andre gemene Fattige", som det hed.

Der skulle søges på rådhuset for at komme i Steens Boder. Her boede man gratis og fik i tilgift brændsel (ved) og trækul, som byens tjener købte på Torvet af bønderne fra Skovboegnen, dertil kom en kontant hjælp hver 14. dag på 1 mark.

Hjælpen til de fattige, som boede til leje i boderne i de såkaldte "åbne Gårde" lå på omkring 12 skilling pr. måned. De var derfor nødt til selv at skaffe sig lidt ekstra til livets ophold. Enkelte af kvinderne fik derfor overladt arbejdet med at sy skjorter til skolens disciple som f.eks. i 1624, hvor to kvinder syede 50 skjorter og fik 3 1/2 sk. for hver. Man brugte ikke knapper, derimod gik der 25 alen bandler til nævnte skjorter.

Blandt fattigkassen indtægter må også fremhæves de ganske pæne beløb, som blev lagt i kirkeblokken. Der stod også en pengeblok ved bomslutterens hus ved havnen. På rådhuset hang en bøsse, hvor borgere, som skulle have tinglyst et skøde, kunne lægge et par skilling. Desuden havde man en ordning med byfogeden, at han samlede de bøder, "der faldt for Eder" ved tingmøderne og overlod dem til forstanderen.

Den mest iøjnefaldende indsamling blev dog foretaget af "De fattiges Konger", byens to stodderfogeder, som iført en rød vadmelsklædning gik rundt i byen og raslede penge ind til de fattige. Bøsserne, der var lavet af valbirk og beslået med jern, blev om natten opbevaret i den gamle borgmestergård (Vestergade 23-25), som Peder Pedersen havde beboet, men nu tilhørte sønnen, kræmmeren Rasmus Pedersen.

Enkelte år fandt den årlige uddeling af lædersko, skjorter og vadmelsstrømper til skolebørnene sted på gården i overværelse af sognepræsten, den latinske skolemester og byrådet. Denne tradition ses at have fortsat i nogle år, især 1634-35 hvor kræmmerens søn, Peder Rasmussen, var fattigforstander.

Nogle fattige levede under så ringe forhold, at det efter deres død ikke kunne betale sig at foretage skifte. Deres få ejendele blev vurderet, og det var herefter stodderfogedernes opgave at sælge disse som hjælp til begravelsen. Der foreligger et særligt barsk eksempel på deres virksomhed: Da en fattig gammel jyde døde under en epidemi "udi Niels Kocks Dør i Lovportstræde", blev der sendt bud efter de fattiges konger, som tømte hans lommer og overlod "hans Formue, 4 Markkroner og 2 Sk." til forstanderen.

Forstanderen købte hvert år henved 450 alen vadmél og ca. 250 alen blålærred. Det billigste lærred kom fra Halland og var ubleget og måtte derfor bleges af blegmanden. Vadmelen købte man på markederne i Holbæk og Ringsted. To skræddere gav sig af med at sy skjorter og vadmelsstrømper, og en enkelt skomager ses at have levet fedt på at sy lædersko, hvis antal varierede fra 50 til 102 par årligt.

Mange fattige blev begravet på byens regning. Hvilket vil sige, at kirken bekostede "Jorden og for Spirklokken", medens fattigkassen betalte kisten og graveren. Disse udgifter var en stor belastning for kassen og førte under epidemier til underskud i beholdningen.

Snedkeren, der plejede at levere kister på kassens regning, kunne under en epidemi i 1619 ikke følge med i leveringerne, efterhånden som syg -

dommen tog overhånd i sommerens løb. Forstanderen måtte derfor bestille 47 kister, store, små og middelmådige, for at klare efterspørgslen.

Blandt de fattige var det mest kvinder og børn, der rantes. Flere døde på gaden. En kvinde døde i Bastian Bartskærers kælder, en anden i Lovportstræde og en dreng i møllen. Andre blev taget ind fra gaden og døde umiddelbart efter. Regnskaberne bærer tydeligt præg af, at det var de fattigste blandt borgereskabet, folkene i boderne, der ydede en barmhjertighedsgerning ved at tage sig af en døende, som lå foran deres gadedør. Tallene viser kun ofrene blandt fattige. Det vides ikke, hvor mange epidemien egentlig krævede, da kirkebøgerne ikke er bevaret.

Blandt indtægterne var også kronens andel i Magleby's korntiende, der var skænket af Frederik 2. og som beregnet efter kapitelsprisen beløb sig i vanlig afgift til godt 300 dl. årligt.

Der skulle også mange penge til, for når særlige omstændigheder greb ind, trådte byrådet til og befalede kassen at hjælpe: som f.eks. under stormfloden i februar 1625, hvor vandet trængte helt op i gaderne. En mand druknede på landevejen mellem Driftebro og Køge. 6 fiskere og prammænd, som havde lidt skade "af den farlige Vandflod", fik hver 5 dl.

Blandt de særlige ydelser omtales en dreng, som var kommet fra Slangstrup for at begive sig i latinskolen og derfor fik hjælp til klæder og bøger. Skolemesteren fik en lignende hjælp til de drenge, han havde på kost.

Regnskaberne taler flere gange om folk, som kom udefra og faktisk var halvnøgne på grund af armod. En dag hjalp man en fattig, nøgen kvinde, som var kommet til byen "og på Marken for Armod gangen i karsel Seng". Og det hedder videre: "En slet nøgen Dreng, som var kommet fra Skaane og bar et lille Barn på Ryggen, fik en Skjorte, og Skræderen syede en gammel Klædning om til ham". Thomas Guldsmid gav ham 12 sk."

Nøden var stor i mange hjem. 40 "gemene fattige" mødte i 1634 op ved den årlige uddeling, som fandt sted på rådhuset i overværelse af byrådet, Mester Oluf Bendsen og fattigforstanderen, og hvor hver fik tildelt et par lædersko og nogle få alen vadmél og blårlærred efter behov. Samme år omtales en Lykkepotte, som stod i byen og havde indbragt 70 dl.

Pesten i 1637-38, som krævede flere hundrede dødsfald, stillede ekstra store krav til fattigkassen og førte også til et underskud på godt 118 dl. Peder Rasmussen, der igen var forstander, beskriver i rammende ord " de Stakler, som lå møged syge udi Steensboderne og ikke kunne være uden Døren".

To kvinder blandt de gemene fattige fra boderne ude i byen påtog sig for 1 mark hver 8. dag at tage vare på de syge i Pesthuset. De overlevede og modtog efter 11 ugers forløb 5 dl. og 2 mk. Nøden må sandelig have været stor blandt de fattige, når et menneske ville sætte livet til for så ringe en betaling. (Køge Fattigregnskaber 1612-38).

At blive udvist af byen var ligesom opholdet i gabestokken et skuespil, der samlede mange tilskuere. En kvinde, der havde slået stodderkongen, da han skulle forvise hende, fik 5 dage ekstra i kælderen og 1 dag i gabestokken.¹⁴⁾ En kone sagde en dag om sin uven: Gid jeg måtte leve den dag, at bødelen måtte slæbe ham gennem Køge på en sluffe.¹⁵⁾

Byen havde ord for sit gode øl

For de borgere, der blev sat til at være stokkemænd, gjaldt det om at møde ædru på tinget og ikke som Johan Hattemager, der kom drukken og overfaldt Laurids Fiskebløder. Der var enkelte borgere, der ernærede sig som bryggere, og byen havde ord for sit gode øl. Godt må det have været, for borgerne benyttede enhver lejlighed til at hygge sig med en stob øl eller samles omkring en hel tønne.

Magistraten viste selv vejen ved at uddele øl til borgere, som havde udført et arbejde, f.eks. for at deltage ved synsforretninger, ved registreringer af større dødsboer, eller hvis nogle laugsbrødre havde udført et arbejde, de ikke ligefrem havde pligt til ifølge deres skrå.

Da Mads Ravns bo skulle registreres, hvilket strakte sig over flere dage, drak de 8 domsmænd 2 tønder øl. 14 uger senere blev boet på ny registreret, og ved denne lejlighed fik de 8 "Dannemænd" 25 stob rostockerøl.¹⁶⁾

Man havde også bud efter bønderne i Roskildegårds len til visse pligtsarbejder i byen, f.eks. da den store kornlade i 1630 skulle nedtages og fragtes til Gluckstadt med tre hollandske skibe. Selve nedtagningen kunne bønderne godt klare, men byen måtte betale 6 skibskarle til at lave de tømmerflåder, hvormed laden blev bragt ud til skibene, der lå på reden.¹⁷⁾

Ved byens første grundtaksation i 1682 bad man 16 bønder om at taksere lyngområdet. Det blev betragtet som et pligtsarbejde, men som en påskønnelse forærede byen dem øl, piber og tobak. Kommissionen, der forestod taksationen, boede i Johan Katterbergs tidligere gård (Torvet 3) og blev beværtet med akvavit, som Cathrine, sal. Jørgen Berendsens på apoteket leverede. Apoteket havde i en del år haft til huse i gården Brogade 12, men ved et mageskifte i 1665 med kirken overtog Jørgen Berendsen "Karen Hansdatters tidligere gård", Brogade 1.¹⁸⁾
¹⁹⁾

En by med mange smukke bygninger og et stort torv

Det er kun sparsomme oplysninger, man har om Køges udseende i 1500-tallet. En rejsende, som besøgte byen år 1600, beskriver den som en by med mange smukke bygninger og et stort torv - endda et hospital, skriver han.

Muligvis drejede det sig om Helliggjesthuset i Noseportstræde, hvis grund Københavns hospital, det senere Vartou, solgte 1617 til en kleinsmed i samme stræde ved borgmester Mikkel Vibe. Bygningen tilhørte dog stadig kongen, hvilket førte til forviklinger ved senere handeler. Huset lå mod øst i strædet og forsvandt 1625, hvor et nyt hus opførtes på stedet ²⁰⁾ ..

Byen lå stadig inden for sine volde og med åen som en naturlig grænse ²¹⁾ mod syd. Langs volden nær Fændediget lå i årtier en reberbane. På strækningen mellem åen og Vesterport var der på det tidspunkt ingen vold. Der var ligesom ikke plads til en vold her ved Blegdammen. Klosterkirken, som borgmester Peder Pedersen, kaldet Peder Kræmmer, havde opført 1592, lå lige i skellet til Blegdammen ligesom gavlen på Steens boder. ²²⁾

Åen løb i højde med nuværende F.C. Hansensvej, og ved hjørnet til grunden i nr. 5 lå en skavtømle, som hørte til borgmestergården i Vestergade 23, 25, 27, hvor nu Brugsforeningens supermarked ligger ²³⁾. Og når man tænker på, at Gråbrødreklosteret også tidligere havde ligget i området ved Blegdammen, må der ikke have været megen plads til denne institution.

Kun rester af den gamle voldgrav

Der var kun enkelte dele tilbage af den gamle voldgrav omkring byen, deriblandt Tudsegraven, som endnu fandtes på visse strækninger mellem Fændediget og Nørreport ²⁴⁾. Ejerne af gårdene nuv. Torvet 9 og Brogade 1 købte 1629 den del af Tudsegraven, som lå ud for deres gårde ²⁵⁾. Det gjaldt også Mads Ravn i Brogade 5, som havde købt sin del af graven, hvilket fremgår af hans skifte.

Den gamle Lovgrav og Lovgraven ud for Nyportstræde

Ud for Lovportstræde lå den gamle Lovgrav, som den kaldtes, måske en del af Tudsegraven. Byens myndigheder foreslog ²⁶⁾ 1641 at afhænde den, da det ikke kunne betale sig at rense den for dynd. Her lå også et vænge, ²⁷⁾ kaldet Teglgårdshaven. I Lovporten havde byens hyrde sit kammer i 1625.

To fiskeparker (damme), som lå uden for byens vold mod vest i "den store Enghave" og tilhørte havensejer, var rester af den tidligere voldgrav omkring byen. ²⁸⁾ Endelig lå der ud for Nyportstræde en grav, som også kaldtes Lovgraven. Den omtales 1624 som "den ny Lovgrav" under et arbejde med at rense graven ud for Nørreport for dynd. Det foregik på den måde, at man gravede en ny "Vanding", som blev afstivet med pæle og beklædt med brædder. Gennem en rende blev vandet så ²⁹⁾ ledet hen til den ny vanding, medens man rensede den gamle grav for dynd. Kastede nøglen i Lovgraven

Da man gjorde boet op efter kræmmeren Peder Jørgensen (Brogade 3 b), hvorved fremkom et betydeligt underskud, blev der rift om de faste værdier, bl. a. den store enghave, som kræmmeren havde ejet. En udenbys kreditor, som for-gæves havde gjort krav på haven, blev så vred herover, at han lokkede nøglen til leddet fra kræmmeren pige, gik derud og låste, hvorefter han kastede nøglen i Lovgraven. Da han på tilbagevejen ³⁰⁾ mødte pigen i Nyportstræde, overfaldt han hende med slag i ansigtet.

Selvmordere måtte ikke begraves i indviet jord

I 1635 druknede en kvinde sit barn i Tudsegraven ved Nørreport. Hans Væver vidnede herom overfor bytinget, at han uden for Nørreport ved hjørnet af volden så en kvinde, som stod i vand op til sit bryst. Hun havde et barn med, som hun dukkede under vandet og derefter slap det. Som selvmorder ³¹⁾ måtte hun ikke begraves i indviet jord, men måtte ud under galgen..

1639 fik en natmester betaling for at grave to kvinders legemer op af Klostergårdens jord og bringe dem ud under galgen. Ifølge byfogeden var det længe siden, at begravelsen havde fundet sted, men "nu havde 16 mænd svoret på dem", fordi de havde druknet sig af fri vilje, den ene i åen og den anden i Lovgraven om natten ³²⁾.

Usikkerheden ved krigen i Tyskland, borgervæbningens oprettelse og ikke mindst synet af galgen og træhesten på Torvet, et syn ingen nulevende borgere før havde oplevet, prægede borgerskabet og kom til udtryk både i ord og voldsomme handlinger.

Det var yderst sjældent, at en husbond eller husmoder blev bestjålet af sine tjenestefolk. Nu skete det ofte. Velb. Mette Høg havde i en periode en af sine piger i fangekælderen. Fra tyskølsfører Oluf Jensens gård, nuv. Vestergade 19, blev en nat stjålet "en stor Hob Penge". Begge hans karle blev mistænkt og sat i kælderen. Det skete på husbondens bekostning, hvad der angik forplejningen.

Karlene var imidlertid meget støjende og forlangte højlydt både spegesild, brød og øl, hvorefter de blev anbragt i hver sin kælder og belagt med "håndklør", ligesom Oluf fik tilsagn om opsyn med dem både dag og nat (tingb. 22/1 1627). Både borgere og bønder var bevæbnede

Der var ofte vrøvl med de bønder, som benyttede Vesterport, når de kom til byen. Beboerne deromkring havde fået kig på en bonde, og en dag, da han kom ridende, slog Jens Lollik (Vestergade 28) ham for brystet med en jernstang, så han faldt af hesten, og straks var der 3-4 mand, der faldt over bonden, "drog ham i Håret" og slog ham, så han fik nogle slemme knubs (tingb. 25/9 1626). Flere borgere fik i disse krigsår beskadiget deres bislag. Disse var som regel af træ, og når folk skulle have afløb for deres hidsighed, eller en person under et klammeri havde søgt ly i et hus, gik man til angreb på bislaget. Både borgere og bønder var bevæbnede med knive og kårder.

En udenbys glarmester bankede en sen aften på Jørgen Glarmesters dør (Kirkestræde 25) for at søge husly på grund af vejret. Og da man ikke hørte hans banken huggede han med en økse i både dør og bislag. De to glarmestre blev senere forligt i retten, hvor den tiltalte lovede med hånd og mund at erstatte skaden og leve i fred både inden - og udenbys som fromme naboer og gode venner (tingbbogen 19/2 1627).

I Nørrestræde gik det også hårdt ud over et bislag, da en hovkarl holdt foran Poul Orgemesters (organistes) dør og spærrede for nogle bønder, som skulle forbi med deres vogne. Efter en voldsom diskussion trak bønderne

I Trediveårskrigen's kølvand

Chr. 4. var allerede i juni 1624 ved at forberede sin deltagelse i Trediveårskrigen. Lensmanden fik ordre til, at de soldater, der skulle udskrives i lenet, skulle møde ved Køge bro (ud for Nørreport) for at sværge³³⁾ til deres fane. Al udførsel af rug og byg fra Køge blev forbudt, og lensmanden på Trykkevælde kom til byen med sit kompagni. På det tidspunkt lå der allerede et kompagni gevorbne, men som hvervede soldater skulle de selv sørge for deres kost, derimod skulle borgerne give dem frit logi.

Galge og træhest på Torvet

I juli samme år gik samtlige tømmermænd i byen i gang med at bygge en galge og en træhest på Torvet. Det var uærligt arbejde, og derfor kunne det kun udføres, når hele laugene deltog. Bagefter modtog tømmerne en tønde øl på byens regning til deling. Der skulle også tænkes på øl til flåden. Byen havde fået besked på, at man altid skulle have 200 læster øl i forråd, der uden skulle man have så megen malt og humle i forråd, at tønderne kunne³⁴⁾ fyldes med øl, dersom flåden fik behov for det.

Borgervæbningen fik ny fane

Borgmesteren, Claus Thor Smede, havde været i København og kom hjem med "silke" i hver sin farve med guld at berede" til en ny fane. Kræmmeren Erich Helmers (Torvet 11) leverede grønt sysilke, som Christen Perlestikker udtog efter silkens farver. Han tingede også med borgmesteren om prisen" for Vaabenet at stikke", og man blev forligt om 8 rdl. En snedker leverede en stang til fanen.³⁵⁾

Daleren blev omskrevet

10. maj 1625 passerede Chr. 4. byen på vej til Tyskland for personligt at³⁶⁾ lede arméen. Samme dag forelå den officielle besked på dalerens omskrivning: En god, uforfalsket daler skulle nu kun gælde for 6 slette mark og en hel sølvkrone for 2 slette daler eller 8 mark. Byen fik besked på at lade smede 100 jernspidser og belægge dem med stål. Byens trompetere og bart-skærere blev indkaldt. Den ny borgmester, Enevold Brochmand, fik dispensation for udførselsforbudet. Han måtte dog kun købe 30 læster rug og med det forbehold, at han skulle begive sig til floden Weser med kornet, men kunne han ikke sælge det der efter 8 dages forløb, måtte han sælge til hvem som helst.³⁷⁾

deres knive og værger og angreb karlen, som forsvarede sig i bislaget med sin kårde. Til sidst måtte han dog søge ly bag organistens dør. Bønderne forsøgte at komme ind og fortsatte med at hugge og stikke i bislaget, indtil nogle borgere blandede sig og fik gemytterne bragt til ro (tingb. 30/4 1627).

Når man satte galgen på Torvet, var den tænkt som en advarsel til de indkvarterede soldater. Det var på Torvet, at samfundet straffede sine synder. Man havde i forvejen kagen, og oppe ved Nørrestræde lå rådhuset, hvor rådstueretten residerede. Men i de sager, hvor borgerne skulle deltage som stokkemænd efter tur, foregik bytinget endnu under åben himmel, som det fremgår af følgende skøde, dat. 24/7 1626, hvori det bl.a. hedder:

"Enevold Rasmussen nu for Retten tog udi Ancker Hansens Hånd og skødte ham hans Gård på Torvet sønden Gaden, mellem Claus Bagger og Jens Jensens Gårde (sidstenævnte boede i nuv. nr. 21) og er i Dag over alle fire Bænke på Tinget stadfæstet og Købsbrevets formidling nu for Retten er læst og påskrevet".

Da man gjorde boet op efter Johanne Nielsdatter (Bredes) i den gård, som kræmmeren Erich Helmers boede i på hjørnet af Torvet og Brogade, havde kræmmeren Willum Christensen (Nørregade 10) fjernet en kåbe. Denne mente forømtalte tyskølsfører Jens Jensen at have krav på. Sagen kom for bytinget, hvor følgende optrin fandt sted ifølge tingbogen: "Jens Jensen stod for Tingstokken og råbte mange utilbørlige Ord til Willum Kræmmer og sagde din næseløse Hund og ville give ham Skarn og Dask på hans spedalske Næse og bandede ham" (20/8 1627).

Byens vognmænd havde travle dage

38)

Kongens fraværelse øgede kommunikationen mellem landsdelene. Dronning Sophies brevdragere rejste frem og tilbage mellem Nykøbing og København, hvor prins Christian ledede regeringen i kongens fraværelse. Det var kæmneren, der varetog alle de transporter og brevbesørgelser, byen var pålagt i kraft af dens beliggenhed som mellemstation på ruten. De fleste rejser - de medbragte et pas, som gav dem ret til at blive befordret videre på byens regning. Men også borgmesteren kunne pålægge kæmneren at skaffe folk kørelejlighed.

De store fadebursrejser var man heldigvis fri for i disse krigsår. Indtil midten af 1626 var de fleste rejser mest præget af hverdagslivet, f.eks. bad kanslerens frue, Barbara Wittrup, borgmesteren om at få sendt en amme ind til hovedstaden. Søren Kræmmer (Museumsgården) måtte stå skoleret over for prinsen og kansleren, og derfor var der bud efter ham. Axel Urnes tjener kom med "en Sum af Kongens Penge", som var opkrævet på Lolland-Falster og skulle til rentekammeret. En tjenestedreng blev sendt til Tryggevælde med besked om soldater, der skulle møde i Ringsted.

De kostebare heste, staldetaten disponerede over, måtte ikke rides hverken af borgere eller bønder, men skulle trækkes hjem efter en lang køretur. 7 heste, der kom fra Roskilde og skulle videre til Tryggevælde, skulle have 7 nye karle i Køge og en smed, som fulgte transporten i en vogn med mad og øl til folkene og foder til hestene.

Byens vognmænd havde travle dage. Det var også en vognmand fra hovedstaden der kom med et kongebrev om, at saltkompagniet skulle ophøre. De borgere, som ved oprettelsen havde lånt indskuddet, fik besked på at tilbagebetale beløbet med renter. Det var temmelig store beløb, det drejede sig om.

Nederlaget ved Lutter am Barenberge i august 1626 prægede nu rejserne gennem byen. En kvinde ved navn, Ammiche, hr. Peders, som havde fru Kirsten Munks pas, dat. Haderslev 1/8, og som havde været i Rødby og andetsteds undervejs i fruens ærinde, fik vogn til København. Fra hovedstaden kom en ligger, der hurtigt skulle videre til Tryggevælde med et brev. Klokken 5 den

følgen -

de morgen kom han tilbage og fik en vogn. Chr.Grubbe til Lystrup

2 vognmænd kørte i januar 1627 kongens pantsvend til Tryggevalde medbringende 7 tønder saltet hjortekød, som Chr. Grubbe på Lystrup" bekom årligt af Kgl.Majestæt". 3.febr.måtte kærneren pludselig af sted en nat til Vallø efter rådmand Hans Christensens strenge befaling i Claus Thor Smedes fraværelse(denne var i Tyskland),fordi prins Chr. og fru Kirsten Munk var kommet.Budet,der var kommet fra Vallø, vidste ikke,hvor mange vogne,der skulle skaffes,eller hvor de skulle møde. Det viste sig at være 12,hvoraf nogle skulle køre til Ringsted, andre til Roskilde.

Dagen efter kom byfogeden med en kvinde fraStubbekøbing,Margrethe,Peder Baaris,som rigsrådet havde forlangt indbragt til København på grund af en forbindelse med Daniel Kapellan i Vordingborg. Statholderen sendte samme dag bud efter kunspiber Hans Krantz(Nyportstræde 41),som skulle bruges på et af kongens skibe istedetfor en trompeter.

Våbentransporter

12.juni kom en transport fra hovedstaden fremført af en drabant og en af kongens bøsseskytter medbringende 20 kister med pistoler,som skulle videre til kongens lejr i Tyskland. Kærneren skaffede 22 vogne,foreløbig til Tryggevalde.I juli kom drabanten og bøsseskytten tilbage fra Lauenburg og fik 4 vogne. Frygt for invasion

Efter gentagne nederlag ved fronterne opstod der i maj frygt for invasion fra søsiden. Der blev sat vagt overalt,hvor det var fornødent,og der opførtes 5 vagthuse til mandskabet henholdsvis ved Broport,Vesterport,ved strandsiden uden for Nørreport,ved byens bolværk og ved reberbanen.Ligeledes blev truffet foranstaltninger til at spærre portene og broerne med kraftige bomme,deriblandt Sønderbro. Ved Vesterport gravede man tykke stolper i jorden for opgangen til volden,"for at ingen skulle køre på samme Vold".

Kræmmeren Hans Lystrup (Brogade 20) måtte om natten køre Jørgen Skeels tjener til hovedstaden.Denne var udnævnt til "Ritmester for Landet"og med-

bragte en liste med antallet på adelens heste. Et sendebud fra Haag fik ligeledes en vogn til København. Vagt om natten i kirketårnet

Borgerskabet havde også forstået situationens alvor, da de så, at 1000 musketter og anden ammunition blev båret op på rådhusets loft. Lensmændene fik i september besked på at standse alle de skibe og skuder, man kunne få fat på, og sende dem til Pøl for at hjemføre krigsfolk. To af byens skuder, som havde fragtet proviant fra hofholdningen i København til besætningen på Glückstadt, var på det tidspunkt på vej hjem fra Assens.

Spørgsmålet var nu, om fjenden ville følge i krigsfolkenes kølvand og forsøge en invasion. To borgere holdt i den anledning vagt i kirketårnet 9 nætter i dagene 16.-25. oktbr., men heldigvis udeblev invasionen denne gang.

Indenfor samme periode ankom en tysk adelsperson, som krigsfolk havde frataget alt hvad han ejede. Han havde kongens pas, som gav ham tilladelse til "at besøge Godtfolk" i landet, og han modtog på byens regning 6 mark og 6 sk. En uges tid efter kom en fordreven præst, som efter kongens befaling fik 3 rdl. 8 sk. af byens penge. Besværet med de sårede soldater

27. novbr. skaffede byen 6 vogne, som skulle transportere syge soldater, der kom fra Møn, til hovedstaden. Det ville have været til megen besvær, hvis de skulle være blevet i Køge. 3. decbr. bragte 2 vogne "nogle syge og nøgne" soldater, der ikke kunne gå, til hovedstaden. Et fransk sendebud, som skulle træffe Chr. 4., men ikke genkendte ham ved Tryggevælde, måtte straks have en vogn for at fortsætte efter Kgl. Majestæt til København.

I december kom det jyske rytteri, som havde været indkvarteret i Skelskør, samt de holstenske kommissærers heste fra Ringsted. 26 tyske soldater blev indkvarteret, og byen fik besked på at betale 9 skilling i borgeleje for hver person. En slagter, som fremførte flæsk til kongens behov, fik 15 vogne til vognskifte i Solrød.

I februar 1628 nærede man igen frygt for invasion. Hvervede soldater og rytteri blev posteret langs søkanten, og lensmandens kompagni fra Tryggevælde

kom på ny til Køge. Samtlige skibsfolk og andre, som havde med søen at gøre d.v.s. bådsfolk, prammænd og fiskere, fik ordre til omgående at indfinde sig på Københavns slot. I alt drejede det sig om 45 personer, som måtte af sted.

Borgermøde om 85 rytteres indkvartering

30 borgere mødte i juli op på rådhuset for at høre lensmandens brev angående 85 rytteres indkvartering i byen tilligemed deres heste. Ifølge brevet skulle borgerne selv afgøre, om de ville underholde enhver, som blev indkvarteret med øl og hestefoder, eller om de ville betale en aftalt sum i stedet for. Borgerne bestemte sig til at betale og lovede at komme med pengene hver torsdag morgen.

Hver dag forelå nye ordrer fra hovedstaden. I august måtte skibsfolkene³⁹⁾ af sted til København. Denne gang lå der kun 3 skuder i byen. Der kom også en oplysning om, at oberst Hünrichsens rytteri kun skulle have traktement een dag. Kancelliet rykkede for borgeleje penge.

Fredsforhandlinger i Lübeck

6. jan. 1629 indledtes fredsforhandlingerne i Lübeck. Rigsrådernes karm med 6 heste for passerede byen på vej til forhandlingerne. Køge var blandt de tre købstæder, som statholderen skulle forhandle med og foreslå formuende borgere at købe eller lade bygge handelsskibe, der i tilfælde af krig kunne⁴⁰⁾ benyttes som krigsskibe. Alle, der tidligere havde investeret penge i Det ostindiske Kompagni, skulle hjælpe til i det betrængte kompagni ved at⁴¹⁾ give 20 dl. af hvert 100 dl. af deres første indskud.

Voldsomme prisstigninger

Priserne i byen steg voldsomt. En tønne rostockerøl kostede i 1629 5 speciedaler. Byens to gravere krævede højere løn på grund af dyrtiden, og det vedtoges, at Per og Hans, som de hed, skulle have 2 slette daler for et stort lig i kirken, hvis der lå sten på, og for et halvvoksnet lig 1 slette daler. o.s.v. Det var billigere at blive begravet på Klostergården, og for dem i boderne skulle de som sædvanligt kun have 10 skilling.⁴²⁾

De mange gennemrejser bar præg af krigens følger

Følgerne af krigen og de lange fredsforhandlinger, der fulgte, kom i høj grad til at præge hverdagslivet som følge af de mange gennemrejser og de mange vogne, som kærneren måtte skaffe i samme anledning. Flere rejser så særprægede, at de fortjener at nævnes:

2. jan. kom 5 syge bådsmand fra kongens galej Hjorten, der lå i Vordingborg.
12. - kom en galejkaptajn, som blev syg i Vordingborg og ikke nåede at komme med til Stralsund. Samme dag kom en skibskaptajn fra Glückstadt.
17. - kom en skibskaptajn på vej til et nyt skib, der var under bygning i Nakskov. Han havde sin hustru og kvartermester med.
20. - kom velb. skibskaptajn Peder Galt fra Lolland, og skibskaptajn Peder Grøn rejste i modsat retning til Glückstadt.
30. - kom velb. frk. Anna Maria af Mecklenbug på vej til enkedronningen i Nykøbing. Hun havde sit følge med og fik 3 vogne.
18. febr. kom oberst Holcks frues pige fra København medbringende oberstens og oberstindens klæder, fordi de skulle til Anne Lykkes bryllup.
18. - kom doktor Salvius, Sveriges gesandt, på vej til Lübeck.
6. marts - skipper Claus, som havde ført sin skude til Næstved, hvor den på kongens befaling var blevet sænket. Samme dag kørte Oluf Jensen fra Vesterstræde en engelsk fange, som havde falsk pas, til hovedstaden. En anden borger ledsagede ham i vognen.
11. - kom velb. Henrich Wind til Klarupgård, kaptajn (senere admiral) på vej til Lolland (Nakskov).
13. - kom en syg bådsmand, som havde fordærvet fødderne i et af kongens skibe. Samme dag kom kaptajnerne Lydersen, Kongelf og Mansius med hver sin transport og fik i alt 5 vogne til Tryggevælde. Rejsen gjaldt Nakskov, hvor kongens skibsværft lå. En 6. og 7. vogn bragte skibspræsten Daniel Krop og en skibsskriver videre sydpå. En skibsbarber, der var på vej til Nakskov, hvor kongens skib "Vagten", fik ligeldes en vogn.

Enkedronningens sygdom

Flere af de følgende rejser var præget af enkedronningens sygdom. Kongens livlæge, dr. Arniseus, rejste gentagne gange frem og tilbage mellem hovedstaden og Nykøbing slot. Hertug Frederik besøgte hende, og det gjaldt også den udvalgte prins Christian, som altid rejste med et stort følge og ved den lejlighed fik 16 vogne i Køge.

Kongen var optaget af fredsforhandlingerne og var svær at følge. Det måtte hans "Livmedicus" erkende, som en dag rejste sydpå for "at prøve at finde Hans Majestæt". En ligger, der kom fra hovedstaden, medbragte nogle citroner til enkedronningen, ledsaget af et brev.

3. april kom kansleren, Chr. Friis, og rigsråd Albert Skeel tilbage fra Lübeck 8 vogne kørte dem og deres følge til hovedstaden. 3 dage efter kom de på ny til Køge på vej til Lübeck.

9. april fik velb. Palle Rosenkrantz 6 vogne til Tryggevælde. Han skulle videre til Beldringe med forskellige træer, som skulle plantes i den derværende have.

13. april kom kongens jæger fra Vordingborg. Han havde været forskellige steder for at skyde dyr til hofholdningens fornødenhed. 16. april kom Chr. 4. tilligmed "de unge Herrer", hertugerne Frederik og Ulrich. De kom fra skibene på Lolland og fik 15 vogne til deres folk og gods.

Franske soldater

Siden 20. april havde der været 100 franske soldater indkvarteret i byen. Nogle af disse var syge og kvæstede og blev derfor efter et par ugers forløb kørt til Næstved.

15. maj kom velb. Henrich Rantzau, som havde været anholdt af fjenden og nu var på vej til hovedstaden. En skipper kom med et stort sejl til en af kongens skibe, som han havde måtte forlade under Stevns, fordi "Storsejlet var sønderslået"

4. sept. fik kurfyrstindens gesandt fra Saschen en vogn til Præstø. Han havde været til Palle Rosenkrantz bryllup. Samme dag kom kongens "Mestre", der var på vej for at besigtige salpeterhytterne på Sjælland, Fyn og i Jylland.

Enkedronningens sygdom strakte sig tilsyneladende over hele året. Så sent som i november var kongens livlæge hos hende. En ligge, Hans From, bragte med et skib et par løver, der stod på Københavns slot, til Nykøbing, men rejste hjem over land. 26. sept. rejste kopsætteren i Køge, Jørgen Steen, til dronningen.

Dyrtiden medfulgte, at Christopher Skrædder nu måtte få 2 skilling mere, for hver klædning han syede til de fattige. Vadmelen til klædningerne købte kirkeværgen af bønderne på markederne i Holbæk og Roskilde. Der var på det tidspunkt tre danske skoler i byen foruden latinskolen og begge parter fik en gang årligt både sko, strømper og klæder.⁴⁴⁾ Byens jordemoder fik også lønforhøjelse i form af skattefritagelse, desuden skulle hun have 12 slette daler i huslejegodtgørelse.

Handelsflåden blev sat i mandtal 1630

Fire skipper blev i 1630 sat til at taksere samtlige skuder og færger, der var hjemmehørende, eller på det tidspunkt lå i havnen. Det fremgår heraf, at 13 skuder var hjemmehørende. Størrelsen varierede fra 6 - 34 læster. Købmændene Hans Buck (Nørregade 2) og Morten Michelsen (Torvet 21) havde de to største skuder på hver 34 læster. Der lå 3 fremmede skuder i havnen: Jacob Skrædders fra Rostock og 2 mindre fra Hobro og Sakskøbing. De fire skippere kunne ikke selv skrive deres navn, men underskrev erklæringen ved at sætte deres bomærker.⁴⁵⁾

Senere på året var ridefogeden på Københavns slot i byen for at udskrive skibsfolk. En prammand og en bådsmænd, der ikke godvilligt ville rejse, blev indsat i fangekælderen med det resultat, at efter at de havde sid - det der et par dage, alligevel tog af sted til København.

Bag mange af de rejser, som i høj grad var med til at præge hverdagslivet skimter man kongens eget initiativ. En dag kom to unge holstenske piger, som han under en rejse havde antaget som mejersker på den ny ladegård ved København. En anden gang var det hans bjergmester, som skulle til Leipzig for at antage bjerggeseller. Kongen sørgede selv for, at noget stof, byen havde fået, blev betalt. Måske var det silken til den ny fane?

En skipper havde været i Heiligenhafen med 400 tdr. byg, som han skulle levere på kongens vegne, men rejste hjem over land. Og på den måde blev Køge også en slags mellemstation til det adelige akademi, som Chr. 4 lod oprette i Sorø 1623. Blandt de rejsende hertil var velb. Just Høg til Gjorslev, som var akademiets første hofmester. Reinholt Thim, der var en svoger til borgmester Hans Christensen (Brogade 19), arbejdede som kontrafejer på akademiet og rejste hver gang over Køge, når han skulle ind til hovedstaden "med Arbejder til Hans Majestæt"⁴⁶⁾.

Skibsflåden lå sidst i 1630 "under Lolland" ved Nakskov, hvor der på en ø, kaldet Slotsøen, var et skibsværft. En nybygning, der var under opførelse, krævede forskellige håndværkere og materialer fra hovedstaden. Det var et orlogsskib, hvilket fremgik af den megen ammunition, såsom musketter, lunter og krudt, der i vogne blev kørt til Nakskov.

Selv rejste kongen meget og passerede byen flere gange det år. Det er betegnende, at man ofte ikke vidste, hvor han opholdt sig som f.eks. i april, hvor "de engelske Gesandter kom til Køge på Vej til Glückstadt, eller hvor de kunne finde Hans Majestæt", hedder det.

Enkedronningen skrantede stadig, hvilket skabte en livlig brevveksling. Og skønt det kun drejede sig om breve, skulle der alligevel skaffes en vogn til postbudet, edelknaben eller liggeren, som bragte dem. En dag havde et bud nogle laks til hende. Kongens livlæge rejste med mellemrum til Nykøbing, og ved juletid måtte man igen have fat på Køges kopsætter, Jørgen Steen.

Når dronningens fyrstelige slægtninge besøgte hende, benyttede de lejligheden og rejste videre til hovedstaden. Blandt disse var hertugen af Mecklenburg, hertuginde af Sachsen og hertug Hans af Gottorp. Hendes børnebørn "de unge Herrer" besøgte hendes også, men ikke samlet. Selv blandt dem var der standsforskel, når de rejste: hertugerne Ulrich og Chr. Ulrich kunne nøjes med 4 vogne i Køge, hertug Frederik fik ofte 8 vogne, medens prins Christian altid fik mindst 15 vogne.

Chr. 4. var kun ledsaget af et lille følge, når han rejste. Da kongen 17. juli kom fra Glückstadt på vej til Frederiksborg, var der bestilt 6 vogne.

til hans følge. En af deltagerne nægtede at køre med en holdsbonde fra Hundige. Bonden fik derefter hjemlov, og man skaffede en borgervogn. Et besøg i hovedstaden af en højtstående person krævede også, at denne fik et passende følge nogle mil på hjemvejen. Da biskoppen af Halle i februar besøgte København, ledsagede kongens hofjunkere, Niels Parsberg og Otto Gjøre, ham til Vordingborg.

2 tønnder "engelsk Bier" til dronningen

Henpå efteråret 1631 forværredes enkedronningens sygdom. Fra hovedstaden kom et bud med 2 tønnder "engelsk Bier" til dronningen. Det var en holdsbonde fra Hundige, som fik turen, men han væltede med vognen ved Tryggevalde, "hvorved Tønderne blev sønderslagen". Bonden vendte straks om, og henad morgenen kom han på ny til Køge med 2 nye tønnder og fik vognskifte mod Nykøbing.

4. oktober døde dronningen. Kongen og hans to søstre, hertuginde Augusta og Hedevig, var til stede ved dødslejet. Samme dag ankom kansleren, Chr. Friis til Køge, kun ledsaget af sin opvarter og "skulle hasteligen til Hans Majestæt". Borgmester Hans Christensen kørte selv for ham, ledsaget af en borgervogn, og man kørte helt til Vindbyholt for at spare opholdet på Tryggevalde.⁴⁷⁾

Bisættelsen var bestemt til den 14. november i Roskilde. Afrejsen fra Nykøbing var fastsat til den 9., og ifølge planen var der bestilt natteleje til kisten i Vordingborg, Vindbyholt kro og i Køge. Men i sidste øjeblik blev ruten ændret, således at Næstved og Ringsted blev udset til natteleje for kisten samt Roskildegård, skønt seks adelige dragefruer allerede havde fået besked på at drage gemakkerne undervejs på den første rute.

Både adelen, hæren og kirken på Sjælland og i Skaane skulle repræsenteres ved bisættelsen, og da de fleste repræsentanter skulle slutte sig til følget ved Vordingborg færge, skabte det mange rejseproblemer for borgerskabet.⁴⁸⁾ Nogle rejste dog over Ringsted - Næstved til Vordingborg.

Kongen og hans sønner benyttede den sædvanlige rute og mødtes på Tryggevalde⁴⁹⁾ 3. november. Claus Thor Smede kørte kongen og hertug Frederik derned, og dagen efter kom Oluf Sandersen med prins Christian.. Omtrent samtidig

kom hofmesterinden, Karen Sehested, med "de unge Frøkener", deriblandt Leonora Christine, Ifølge planen skulle de holde måltid i Køge, hvilket ikke skete ⁵⁰⁾.

Byens mest velstillede hustruer skulle drage

Ved samme lejlighed blev der bestilt vogne til kongefamiliens store følge og deres medtagende gods. De to bysvende kørte rundt om natten til landsbyerne for at skaffe vognene. Fra hovedstaden kom bud om, at Hans Christensens, Mads Ravns, Gregers Hansens og Enevold Brochmands hustruer skulle begive sig til Ringsted tilligemed sognepræstens hustru, Margrethe Bream, og drage gemakkerne i Ringsted kloster med sørgeklæde. ⁵¹⁾

Kvinderne rejste sammen med deres tjenestepiger, dog i hver sin vogn, ligesom der i forvejen var sendt vogne med kobbertøj og tintøj til udlån på grund af de mange rejsende, som skulle overnatte der. Byen leverede også sørgeklæde, der blev hentet i præstegården. ⁵²⁾

Tin-kobber og messingtøj

Det udlånte tintøj var stemplet med borgernes navn eller bomærke. I en gård kunne man i de tider finde tintallerkener, hvor nogle bar husbondens navn og andre hans formands, hvis konen havde været gift tidligere.

Men ikke alt udlånt var mærket: En guldsmededreng fik 3 rdl., fordi han i tre dage havde mærket byens messing, tin og andre sager, der var kørt til Ringsted. En noget større betaling fik 6 borgere, fordi de havde bistået byens ringere i de 34 dage, der ifølge reglementet skulle ringes i anledning af enkedronningens død og bisættelse. ⁵³⁾

Branden i 1633

Hellig Trefoldigheds søndag, 16. juni 1633, hærgedes byen af en voldsom brand, som i løbet af få timer lagde store dele af den i ruiner. Ifølge det korte forhør, der blev foretaget på rådstuen om brandårsagen, opstod den hos Marine, Jens Lolliks⁵⁴⁾. Denne skulle, efter havd historien beretter have ejet en gård på Brogades vestside. I virkligheden boede Marine Lolliks i en gård over for Klosterkirkegården.

Tilnavnet Lollik er nøje knyttet til strækningen Vestergade 28-34, hvor der har boet flere med samme tilnavn og alle af samme slægt. Navnet stammede fra Ole Nielsen Lollik (død 1616) en lammekræmmer, der især havde specialiseret sig i handelen med sorte og hvide uldskind, ligesom hans formand - og i øvrigt også hans eftermand i ægteskabet med Mette Jensdatter Lollik⁵⁵⁾. Mette Lollik, som hun kaldtes, var gift tre gange og havde mange børn. Alle bar tilnavnet.

Marine Lolliks, der omtales i brandforhøret, var først gift med Jacob Brygger og havde med ham sønnen Peder Jacobsen. Derefter blev hun gift med Jens Christensen Lollik, Ole Nielsen Lolliks stedsøn, som med hende fik gården Vestergade 28, hvor branden opstod.

Når tidligere forskere af Køges historie nævner, at ilden opstod i Brogade, skyldes det sikkert forvekslingen med Marine, Jens Andersens, som ejede en af de gårde, der brændte i Brogade.⁵⁶⁾

Til trods for, at hele husrækker var forsvundet fra bybilledet ved branden, ventede man til den følgende lørdag, hvor rådhusretten var samlet, med at forhøre Marine Lolliks om brandårsagen. Og ifølge det meget korte forhør, som fandt sted, opstod branden hos Marine, Jens Lolliks, og efter hendes forklaring var der sket følgende:

Søndag eftermiddag ved 1. tiden kom Hans Skoflikker, der boede på Skt. Gertruds kirkegård, ind til hende og sagde, at det røg ud fra hendes høløft i tværhuset. Marine svarede, at der var ingen ild i hendes hus, thi den smule ild, hun havde varmet noget kål ved, da hun kom fra højmessen, havde hun bedt pigen om at slukke. Hun løb alligevel ud i gården for at overbevise sig, og da hun

bemærkede røgen, bad hun sønnen, Peder, der lå syg, om at stå op.

Ved fælles hjælp fik de sat en stige op til loftet, hvor det brændte, men ilden havde da allerede fået så meget fat, at de tre spande vand, som de slog på, intet hjalp. På spørgsmålet om, hvorfor hendes pige var løbet sin vej, da branden var overstået, svarede Marine, at hun vidste ikke andet end, at pigen tog et par af hendes nye tøfler, gemte dem under sit forklæde og løb hen og stak dem ind under noget brænde, som lå på Klosterkirkegården.

Marine havde ikke selv set det, men Marine Tømmermands, der boede i Steens Boder, havde lagt mærke til det og fandt bagefter tøflerne under brændet. Da pigen senere viste sig, måtte hun lukke sin kiste op, og her fandt man yderligere fem halskæder og et lagen, som hun havde tilegnet sig.

Tjenestepigen, der var tilsagt som vidne og aflagde ed på, at hun havde slukket under kålen, var lige så uvidende om brandårsagen. Hun tilstod, at hun havde lagt husmoderens halskæder og et lagen i sin kiste, men det havde hun gjort til Marines bedste, forklarede hun. Derimod nægtede hun at have taget tøflerne, ligesom hun heller ikke havde gemt noget under brændet ovre på kirkegården. Sønnen kendte heller intet til ildens opståen, og skønt den efter al sandsynlighed var påsat, blev der ikke foretaget mere i den sag, ligesom man også frafaldt tiltale med pigen.

Fra Marines gård bredte ilden sig til naboernes, Niels Lolliks og Søren Mogesens gårde, hvor skaden dog blev begrænset. Hvordan det senere kunne begynde at brænde i Svend Poulsens gård, der var den sidste på sydsiden i Vestergade før Torvet, er en gåde. Muligvis har der været en kraftig vesten-vind, og måske blev Svend Poulsens gård først antændt, efter at det var begyndt at brænde i Nyportstræde.⁵⁷⁾

Branden tog nu til både i omfang og voldsomhed. Fra borgerskabets side er der sikkert gjort alt for at begrænse omfanget, men man var ikke nok forberedt. Visse stiger var låst inde i Kalkhuset i kirken, og man måtte sønder-slå låsen for at få dem ud. Man havde kun en lang stige, som lå ude på kirkegården.⁵⁸⁾ Der var også mangel på brandspande, og måske var de ikke holdbare nok.⁵⁹⁾ I øvrigt gik der 14 spande tabt, da gårdene, nuv. Brogade 3^a og 3^b brændte 1627.

I løbet af tre timer var hele husrækken langs Torvets sydside og Brogades vestside et flammehav, uden at man kunne gøre andet end at rede dyrene og så meget indbo som muligt. Gnisterne fra branden regnede ned over gårdene i Brogades østside og antændte en del af dem. Det lykkedes dog at begrænse omfanget, således at kun 5 af de sydligste (fra nuv. nr. 17) samt en gård på Fændediget brændte ned. Rådmand Hans Christensens gård i nr. 19, var dog ikke mere beskadiget, end den var til at bebo.

De to Åstræder, Badstuestræde, som gik gennem Anders Bagers gård, og Lille Åstræde oppe ved Brostræde, var ikke beboet, fremgår det af regnskaberne. Derimod brændte nogle stalde, der lå på begge sider i Lille Åstræde, hvorfra indkørslen til de fleste gårde langs Brogades vestside fandt sted. Trods brandens voldsomme omfang i området syd for Torvet, synes antallet af brandskader i den øvrige bydel at være færre, end historien beretter. Gårdene på Torvets vestside gik fri, derimod blev tre ejendomme i Nyportstræde, nuv. nr. 8, 10, 12 antændt. I de to af dem fik man bugt med ilden, men Peder Speigel bagers ejendom på hjørnet af Lille Kirkestræde nedbrændte fuldstændig, og gården lå øde hen som en brandtomt i årtier, endnu 1682.

I Kirkestræde blev skomager Rasmus Lauritsens gård (nu Asylet) en del beskadiget, ligesom der skete store skader på Maren, Peder Michelsens gård og Torben Eriksens gård på Torvet (nuv. 8 og 4). Hermed slutter rækken af skadelidte grundejere. Tilbage var der enkelte borgere, som havde boet til leje, men også disse blev betænkt med skattelettelser..⁶⁰⁾

Datidens borgere kendte ikke til at kunne forsikre sig mod brand, derfor var branden en alvorlig økonomisk belastning. For øvrighedens side gav man skattelettelser alt efter skadens størrelse. Borgerne i Visby fik ordre til at være behjælpelige med tømmer til genopbygningen.⁶¹⁾ Men mellem borgerne selv synes der ikke at være givet nogen pardon. Man krævede sit tilgodehavende, selv om modparten havde mistet både gård og gods.

Torben Eriksen måtte rømme sin gård, fordi han ikke kunne klare sine forpligtelser. Han havde bl.a. mistet et stort parti malt, som lå på loftet og

gik tabt, da ilden nåede gården

En byttehandel mellem Jens Poulsen, som drev en omfattende kornhandel på Torvet, og krämmeren Jørgen Hauchsen (Nørregade 10) førte til en retssag efter branden. Poulsen havde modtaget 5 oksehoveder vin og skulle give 55 tdr. malt i bytte. Han havde flere gange bedt krämmeren om at hente malten, men han kom ikke, selv om han blot kunne lade sin vogn køre over Torvet og hente den.

Efter branden holdt Jens Poulsen på, at krämmerens malt var brændt. Denne tvivlede på, at der havde været så megen malt på loftet, men en karl bevidnede, at han om formiddagen før branden var oppe på loftet for at male noget malt til markedet i Landskrona, og da lå der mindst 200 tdr. malt deroppe, forklarede han.

Jens Poulsen mistede også en stor udskåren egedragkiste med dobbelt lås, og hos naboen, Morten Michelsen (Torvet 21), brændte alt, hvad der stod på salen: senge, borde og bænke. Intet blev reddet.⁶³⁾ Tre af de brandlidte ved Torvet flyttede ned i Vestergade, deriblandt Svend Poulsen, som efter nogle års forløb byggede sig en ny gård (nuv. nr. 16).

Brandlaugets første fortjeneste

På slotsherrens forlangende oprettedes efter branden et brandlaug bestående af 30 borgere, som ifølge reglementet skulle have dusør for hver brand, de bekæmpede. Den udbetaltes første gang i 1635, da laugget "dæmpede og slukkede Ilden i Niels Andersens Gård i Kirkestræde". Laugsbrødrene nød også andre friheder, såsom en mindre skattefrihed, og hver jul samledes de og drak en tønne øl på byens bekostning.⁶⁴⁾

Når branden i 1633 fik så stort et omfang, skyldtes det måske først og fremmest en stærk blæst, men også datidens byggemåde og materialer må have spillet ind. Blandt de mange nedbrændte gårde var der kun eet stenhus. De øvrige var med bindingsværk og murede tavl.

Den omstændighed, at gadehusenes gårdside og tilhørende udhuse som regel var lerklinede, har vel også bidraget til, at det gik som det gjorde.

I Lovgraven, der optog vandet fra rendestenene i Nyportstræde og de nærliggende småstræder, hobede dyndet sig også op. Man kørte 18 læs bort i 1635.⁶⁵⁾ I 1643 var man enige om, at nu kunne Tudsegraven bestemt ikke tage mere spildevand ud for Nørreport. Byrådet foreslog derfor at lade det føre ud et andet sted gennem en trærende, men planen var for kostbar for grundejerne og blev derfor opgivet.⁶⁶⁾

Et lignende system som det foreslåede havde man visse steder langs Nørregades østside, f.eks. mellem Lovportstræde og Fændediget, hvor spildevandet fra gårdene løb ned gennem haverne til en stor åben byrende, der var lagt langs baghaverne og førte over Bygårdsstræde i en brolignende vandkiste.⁶⁷⁾ Både i Nyportstræde og Vestergade var der bygget vandkister tværs over gaden til at tage vandet fra den modsatte side.⁶⁸⁾ I Vestergade var renden ført over gaden ud for nr. 16 og 34. Den fortsatte derefter medtagende vandet fra de fattiges boder, rundt om Blegdammen og ned til åen ved Gl. Køge bro. I 1664 tales om "De fattiges Kulhuse" på samme strækning.⁶⁹⁾

Ved Sct. Gertrudsstrædes sydside og langs Rebslagergade kom der først rendestene 1642. Ejerne af haverne langs strædet fik besked på at forhøje deres gadebro i midten, men i 1649, efter at borgmester Enevold Brochmand var blevet ejer af samtlige 14 boliger langs strædets nordside og den store grund bagved, blev strædet brolagt på byens regning.⁷⁰⁾

Der var stor forskel på, hvorledes byens gårde og huse lå i forhold til hverandre. Nogle støttede sig til nabohuset, men lå der et par meget gamle huse side om side, var der altid god plads mellem dem, og mellemrummet blev som regel benyttet til afløbet for spildevandet.⁷¹⁾ Andre steder var spildevandet ført gennem en trærende i porten.⁷²⁾

Tilsyneladende var endnu ingen rendestene på Torvet, Sudertorvet undtaget. Byrådet havde opgivet at kræve disse anlagt, så længe der var så megen urenlighed. 40 borgere fik bøde for at have lagt deres affald ved Fændediget.⁷⁴⁾ Da man rydede op i Mads Ravns gård efter hans død 1636 blev der kørt 9 læs bort.⁷⁵⁾ Senere fik man en offentlig losseplads ved Bjerggades vestside.⁷⁶⁾

Afløbsrenden lå under hans stuegulv

Gårdene langs Torvets nordside havde særlige problemer med spildevandet, idet renderne måtte føres ud til de nærliggende stræder. En beboer i en lejevåning i Kirkestræde måtte således finde sig i, at en afløbsrende fra en af Torvets gårde lå under hans stuegulv. Der var sat rist for ud til haven for at tage alle uhumskheder i den åbne rende.⁷⁷⁾ Et lignende tilfælde forekom i Vestergade, og det var endda byens rende til åen, der var ført under en gårds saltbod.⁷⁸⁾ Den havde tillige afløb fra byrenden, der gik tværs over gaden ud for nuv. nr. 16. Brøstfældige gadebroer og ulovlige kister

Den omstændighed, at hver grundejer skulle vedligeholde sin rendesten og gadebro, kunne føre til kaos. Gang på gang måtte øvrigheden påtale manglerne - og det var over hele byen. Borgerne fik tre måneder til at bringe det i orden, men de fleste overhørte det. Alle havde en undskyldning: Det var ikke deres rendesten, der var noget galt ved, men naboens, som lå for højt. For at spildevandet bedre kunne løbe gennem rendestenen blev det 1641 forbudt at have vandkister ud for bopælen, men de fleste lå der endnu ved den følgende synsforretning.⁷⁹⁾

Problemerne med hensyn til gadebroen var de samme. De fleste steder var den sunket. Og lå den for højt var det som regel ud for et nyt hus. Også ud for kirken og langs kirkegården blev der fyldt op på gadebroen. Det var kirkeværgen, som havde ansvaret for, at gaden blev hævet op i rette niveau. Og det skal siges til værgens ros, at han sørgede for, at der kom brosten både på fortov og gade. Af samme grund må man i dag træde ned i kirken, som ligger betydeligt lavere på grund af de stadige påfyldninger langs stræderne.⁸⁰⁾

Ulovlig losseplads for enden af Nyportstræde

Man kan kun gisne om, hvad den enkelte grundejer benyttede til at jævne sit gadestykke med. Der findes et sært tilfælde fra 1632, hvor man hentede 132 læs sten og grus, som lå ved kirkegården efter en ombygning, og kørte det over i Nyportstræde.⁸¹⁾ En synsforretning i 1664 oplyser, at to øde pladser over for Johan Conrats gård (nr. 41) og gaden langs henad til enden var fyldt med møg. Den yderste ende af Nyportstræde mellem volden og Lovgraven var ikke brolagt.⁸²⁾

Sidst i 1641 traf man ekstra foranstaltninger mod urenligheden på tory og gader. 17 bogere fik 8 dages frist til at fjerne deres urenlighed på Torvet. Man genoprettede det "lille Vognmandslaug", som bestod af 8 vognmænd, og disse lovede at holde Torvet rent. Til gengæld skulle de være skattefrie, som det havde været tilfældet fra arilds tid. Ligeledes vedtog man visse takster for deres kørsler:

For et læs til stranden eller Fændediget, 4 skilling,

For at køre brosand, 3 sk., strøsand, 4 sk.,

For at køre ler, 6 sk., 1 pd. rug til mølle, 4 sk.,

For gods i tønder at medtage fra stranden, 4 sk.

Urenligheden på Torvet måtte nu kun ligge en dag, efter at de fattige havde skovlet det sammen, og vognmændene fik pålæg om ikke at tabe noget affald, når de kørte, men benytte kister. Lå gødningen eller urenligheden mere end en dag på Torvet, skulle hver mand bøde 3 mark. Og mødte en vognmand ikke andendagen, skulle han sætte på træhesten om dagen og i kælderen om natten. Ligeledes var der bøde for ikke at henlægge affaldet på de udviste steder.

Der blev også antaget en gadefoged, som skulle påse, at ingen borger kastede affald uden for sin dør, samt at de borgere, der ejede "afbrændte Pladser" efter branden i 1633, renholdt disse. Ingen skomager måtte mere have bark foran sin gadedør, og det blev forbudt skindere at lægge skind på kirkegården.

Boderne på Torvet skulle fjernes straks efter torvetidens ophør, og overholdt en borger ikke reglementet, skulle han ligesom vognmændene sættes på træhesten om dagen og i kælderen om natten.⁸³⁾

Brolægning ved portene

Fra byens side blev der med års mellemrum foretaget reparationer af gadebroen ud for portene. Således blev gadebroen uden for Nørreport fuldstændig fornyet i 1630. 130 bønder kørte ialt 524 læs sten til arbejdet. 9 vognmænd var beskæftiget i 40 dage på stedet, ligesom 9 pligtsfolk arbejdede som håndlangere for brolæggerne ialt i 81 dage. Der blev i alt lagt 285 favne stenbro.⁸⁴⁾ Både i Nørreport og Lovport var der en bolig til en familie over porten (Køge fattigregnskaber 1624).

Selv foran kirkedøren lå der affald

Svineriet med at henkaste affald langs kirkegårdsmuren fortsatte med årene. Selv foran den store kirkedør ved Kirkestræde fjernede man et år 8 læs møg og kørte det ud på Vestre blegdam, som tilhørte kirken. Her havde kirkens tjenere også deres tvættebro ved åen, ligesom de her blegede deres vasketøj.

⁸⁵⁾
Borgerskabet havde store problemer med det daglige affald. På rådmand Jens Nielsen Falcks befaling blev der 1665 anbragt pæle uden for portene ved Nørrestræde, Vesterstræde, Nyportstræde og ved stranden som en rettesnor for, hvor borgerskabet måtte henkaste deres affald. Affaldet skulle lægges uden for pælen, dog ikke på vejen. Bøden for ikke at overholde det blev sat til 3 mark. Svin skulle for fremtiden holdes inden i våningen eller uden for byen, og det blev forbudt fattige folk at lade deres hunde løbe frit omkring på gaden.⁸⁶⁾

Det var ikke byens kapellan, der brugte muren langs kirkegården som affalds-
plads, for hver gang der kom en ny kapellan, kørte man 30-40 læs skarn bort
fra gården. Da hr. Jørgen Herwigh tiltrådte i 1710, kørte man 38 læs skarn
ud til Vestre blegdam.⁸⁷⁾

Der var riste tre steder ved indgangen til den store kirkegård, for
ikke at løsgående svin skulle rode op ved folks gravsteder. Alligevel måtte
man af og til jage svin ud derfra, ligesom man måtte lade natmanden
fjerne et svin, hvis det var dødt.⁸⁸⁾

Bygårdsstræde blev brolagt

I 1643 fik kærneren besked på at lade Bygårdsstræde brolægge fra rådhuset til stranden. De fleste varer fra skibe på reden blev transporteret gennem strædet, så det var nok tiltrængt med en god brolægning, desuden havde byen selv pligt til at vedligeholde halvdelen af strædet langs rådhusets grund, hvor rådhusgården og Kongens stald lå..⁸⁹⁾

Efter svenskekrigens ophør 1660 beskæftigede man sig atter med spildevandsproblemet gennem volden ved byens nordside, og man blev enige om, at det skulle løbe gennem Nørreport langs begge sider, hvor det altid havde været, for at det ikke skulle stå på steder "med Slam og Væmmelighed"..⁹⁰⁾ I Lovgraven ved Nyportstræde skulle de brøstfældige pæle og træværket fornyes og graven renses, eftersom det var til hele byens gavn og bedste.

Borgernes haver og byens indhegning

Borgernes haver uden for volden var som regel indhegnet med tjørnegårder. Da Claus Thor Smedes enghave, der strakte sig fra Vesterport og et stykke over mod Nørreport, skulle synes i anledning af dens salg, kom synsmændene til det resultat, at 3000 staver skulle fornyes, desuden skulle der bruges 104 læs tjørn til at lukke gårdet med..⁹¹⁾

Haverne var ofte besøgt af krybskytter, som nedtrampede beplantningen og ødelagde hegnene. Tilsyneladende fangede man aldrig nogle af dem, men de blev truet på deres hals ved erklæringer i tingbogen. Man så ofte folk komme gående på volden langs borgmester Enevold Brochmands store grund ved Hestemøllestræde (gartneriet), og han havde derfor indhegnet hele grunden med plankeværk, også ud mod volden..⁹²⁾

Svineriet med at kaste affald på gaden var endog ikke ophørt 1671, hvor stenbroen langs kirkegårdmuren over for Kapellangården i Kirkestræde (nr. 23) blev fornyet. Brolægningen var sunket, fordi der altid lå møg og skarn op til kirkegårdsmuren, siges det i kirkeregnskaberne..⁹³⁾ Her boede ingen, så det var så let at komme af med affaldet efter mørkets frembrud. Denne vane med at kaste affaldet netop der er måske årsagen til, at strædets niveau i forhold til kirkens ligger meget højt.

1682 synede man byens indhegning, fordi folk snød med accisen. Det var især mod vest, hvor en del af volden var fjernet. Man foreslog derfor, at lade et par karle grave en bred grøft mellem den store grund og enghaven udenfor..⁹⁴⁾

Hed Sct. Gertrudsstræde oprindelig Pogestræde ?

Byens gadenet er i det store hele bevaret til vore dage. Sct. Gertrudsstræ-⁹⁵⁾de hed til langt op i 1600-tallet Gl. Hestemøllestræde.. Da borgmester Christen Pedersen i 1625 solgte den store grund på nordsiden i strædet til kræmmeren Peder Jørgensen, fremgår det af skødet, at den lå i Pogestræ-⁹⁶⁾de eller Gl. Hestemøllestræde.. Måske var Pogestræde det ældste navn ?

Rebslagergade hed Lille Hestemøllestræde, men nævnes lige så ofte som "Stræ-⁹⁷⁾det, der løber til Sct. Gertrudskirkegård".. Laugshusstræde omtales ofte

som Skomager Laugshusstræde. Desuden var der et strandstræde, som gik et stykke langs volden øst for Brogade. Strækningen langs Torvet mellem Nørre-⁹⁸⁾gade og Brogade hed 1589 Torvegade. Noseportstræde var Kirkestrædets nordligste del.

De grunde, som i dag ligger vest for Rebslagergade, siges i de gamle grundtaksationer at ligge på Sct. Gertrud kirkegård, hvilket også fremgår af de ældste skøder fra 1587. Den store grund mod nord i Sct. Gertrudsstræde blev også kaldt Sct. Gertrud kirkegård, hvilket var en fælles betegnelse for de områder, der havde hørt under Sct. Gertruds kapel. Derimod er der ingen oplysninger i gamle skøder og taksationer, der viser hen til, at kapellet har ligget på strækningen mellem Nyportstræde 3 og 15, som det fremgår af Resens Atlas ca. 1667. Forsvundne stræder

Nogle stræder er forsvundet, bl.a. Badstuestræde, der fra Torvet 19 førte ned til åen, hvor der lå en offentlig badstue, idet staden ejede grunden⁹⁹⁾ 1589.. Det var også en beskæftigelse på det tidspunkt at være badstuemand.¹⁰⁰⁾ Enkelte borgere havde selv badstue, bl.a. den meget omtalte Mads Ravn, og Hans Kræmmer i gården, hvor Køge Huskors fandt sted.¹⁰¹⁾ Bagstræder

De små stræder, som er forsvundet, blev ofte kaldt bagstræder, fordi de lå bag nogle gårde, hvis grunde var så smalle, at der ikke var plads nok til en indkørsel ved forhuset. Blandt disse stræder var et kort stræde, som gik

38.

bag Jernbanegades sydside, samt et stræde, der fra Rebslagergade førte hen¹⁰²⁾ til volden, og hvorfra der var indkørsel til et par af gårdene i Vestergade. Ved strædet lå en gammel faldefærdig brønd, kaldet Skt. Gertruds brønd, som tilhørte byen. Ejerne af gårdene Vestergade 32-34 fik 1649 byens tilladelse til at dække den til, imod at de gravede en ny.

Det var kun små grunde, der hørte til gårdene i Vestergade mellem Rebslagergade og volden. Man kan sammenligne dem med grundene langs Nyportstrædes vestside, hvis muligheder for udvidelse i dybden også var begrænset på grund af Skt. Gertrud kapels tidligere område, som for den store grunds vedkommende langs volden forblev udelt gennem århundreder. Åstræde

Nuværende Åstræde, som før branden i 1633 gik helt ned til åen, var også et bagstræde og den eneste indkørsel til de små gårde, der tidligere lå langs Brogades westside. Beboerne havde stalde langs strædet, ligesom de var fælles om adgangen til åen vaskebræt. Kræmmeren Elias Sørensen (Brogade 16 a, død 1631) havde den vane at benytte strædet som losseplads og hindrede derved passagen for sine medbeboere.¹⁰³⁾ Skomageren Gert van Drey, som ejede gården nr. 22 (død 1630) havde dog indkørsel fra Brogade. Lille Åstræde

Blandt de forsvundne stræder var også Lille Åstræde (mellem Vestergade 15 og 17), som var det/^{eneste} af disse åstræde, der var beboet. Det har sikkert været ganske smalt, for oppe ved algaden lå husene tæt. I en periode lå der 5 boliger, som alle lå på vestsiden, deriblandt et hus i to stokværk.¹⁰⁴⁾ En af boligerne tilhørte 1618 tøffelmager Hermand Jespersen Vestergade 6, og skomager Jacob Francke i nr. 12 ejede i en periode tre af boligerne, desuden hørte de i et tidsrum under gårdene i nr. 15 og 17. Det var små kår beboerne i strædet levede under, og det var mest enlige kvinder, der boede her. Samtlige boliger var væk 1674.¹⁰⁵⁾

Kirken krævede også jordskyld for disse boliger, hvilket viser, at strædet allerede har været beboet 1554, da kirken skilte sig af med sine gårde og boliger, fordi det ikke kunne betale sig at have dem på grund af de gentagne reparationer. Endnu i 1631 modtog kirken i Køge en årlig jordskyld fra 60 gårde og 35 boliger, hvilket siger lidt om dens position før reformationen.¹⁰⁶⁾

Havestræder

De to havestræder, som omtales, var en fælles betegnelse for et stræde eller en passage, der førte ind til en have. Det ene havestræde lå i Ny-¹⁰⁷⁾portstræde over for Laugshusstræde, og det andet for enden af Noseportstræde (Kirkestrædes nodligste del), hvor der gennem volden var lavet en passage ud til borgernes haver. De fleste havde haver nord for byen, men de strakte sig i øvrigt helt over til Vesterport langs volden. Passagen¹⁰⁸⁾ gennem volden blev lukket 1640. Da en borger 10 år senere søgte en have, der lå op til volden ud for Noseportstræde, fremgår det af skødet, at passagen var genåbnet. Både Nyportstræde og Noseportstræde fortsatte under samme navn et stykke vej gennem haverne uden for volden.

Talrige skeltrætter

Takket været de mange skeltrætter mellem naboer, kan man i dag danne sig et billede af, hvorledes borgerskabets huse lå i forhold til hinanden. Gang på gang ser man, at de ældste huse lå i en vis afstand fra hinanden. En borger fortalte om sit skel, at der tidligere var så megen plads, at der kunne ligge en tønde øl mellem hans hus og naboens, men nu havde den-¹⁰⁹⁾ne revet sit hus ned og bebygget hele grunden.

Man målte i alen, hænders og fingres bredde

Man ejede efter gammel skik jorden så langt ind mod naboen, som ens tagdryp ragede ud. Og var der tale om et hus i to stokværk, kunne en nabo godt føle sig indeklemt. Derfor målte man meget nøje ved disse skeltrætter, hvor langt disse bygninger ragede ud i alen, hænders og fingres bredde, ofte hele vejen ned gennem grunden. Man gravede endda op engang for at finde gamle syldsten som et bevis.

Borgmester Mads Ravn vidnede i 1632 ved en skeltrætte og sagde: "Hvor der er Gavl mod Gavl, bygger naboerne det næreste de kan, for derved kommer de til at eje Jorden under Overhænget". Ingen af parterne ved disse trætter kunne sjældent fremvise et skøde, der viste, hvor bred deres grund skulle være. De fleste borgere accepterede dog det plankeværk, der skilte haverne. Mellem stuehusene var der intet skel, og derfor vogtede man nøje på hinandens tagdryp. En gammel købstadsordning sagde, at et tagdryp måtte ikke¹¹⁰⁾ være længere end 1 1/2 fod ..

"Glohullerne"

En anden form for skeltrætte, som ofte forekom, var, når en borger mente, at hans nabo havde flere vinduer eller lyshuller ind mod ham, end reglementet tillod. I den anledning blev der i 1631 sluttet forlig mellem Oluf Sandersen på Torvet og hans nabo mod vest, Christen Lauritsen Skomager, hvoraf fremgik, at Oluf Sandersen gerne måtte beholde de 16 korslignende glohuller, som det kaldtes, han havde i sin bryggerlænge. De skulle dog tilmures, således at ingen kunne se fra dem. Derimod skulle de 3 huller, der var på Sandersens hus tværs over for skomagerens stegers, tillukkes, for som det hed: "At ingen Indseelse derigennem kunne være Christen til Skade".¹¹¹⁾

Mange skeltrætter viser, at det langt fra var alle gadehuse, som støttede sig til hinanden, og at man ved nyt byggeri beholdt den gamle afstand: Da tysksølsfører Oluf Jensen (Vestergade 19) i 1623 havde opført sit nye stuehus, spurgte Claus Henrichsen Kræmmer i nr. 17, om Oluf måtte have vinduer ind til sin nabos gård mod dennes vilje. Hertil svarede tysksølsføreren, at murermesteren, som havde revet hans gamle gård ned, kunne bevidne, at der sad 2 vinduer i den gamle gård, 1 i stegerset og 1 i spisekammeret, hvilket også hans tjenestepige kunne bevise, da hun havde været der i 16 år.¹¹²⁾

De to naboer havde også problemer med byens rende, som var skellet mellem deres grunde og førte spildevandet fra Vestergade ned til åen. Oluf Jensen satte i 1626 et hysken op ved sin gård med afløb til renden. Kræmmeren klagede ved bytinget og henviste til den fælles kontrakt de havde vedrørende renden imellem dem. (tingb. 7/8 1626).

Borgmester Hans Christensen (Brogade 19) bad i 1649 nogle borgere syne det hus på Fændediget, han købte af Gabriel Jacobsens arvinger, og bevidne, hvor mange udsigt- eller kighuller, der fandtes på nordre side af nævnte hus. Huset stod på den søndre side af hans have, og synsforretningen skulle vise, om det indeholdt et lovligt antal kighuller.¹¹³⁾

Borgeren Arent von der March stævnedes i 1655 sin vestlige nabo, Peder Iversen (nuv. Torvet 12) fordi han en morgen ved 4. tiden, medens han og hans hustru lå i deres seng og sov, havde ladet 3 karme med "Glarvinduer" udtage

af hans væg, de 2 i hans spisekammer og det 3. i samme væg, og for i samme væg at have ladet indhugge lo stivere (af lægttere) og ladet væggen igen tilkline med ler. Arent von der March i nr. 10 havde allerede i 1651 fået dom for, at hans vinduer ind til naboen var ulovlige, men havde intet foretaget sig. (tingbogen 20/8 1655).

Gavlhuse i Brogade

Brogade var gennem årtier byens fineste strøg. Også før den store brand, hvor der på den østre side lå en række gamle bindingsværkshuse, hvorefter de fleste var i to stokværk og vendte langsiden ud mod algaden. De var smalle, så der var brug for hver tomme i bredden, især hvor en del af huset gik fra til indkørsel.

Husene støttede sig ikke til hinanden, men vendte gavl mod gavl, gavle, der for de største huses vedkommende var pyntet med fløjstænger, og hvis overhæng nærmest hang ind over naboens. Man kaldte dem gavlhuse, selv om de vendte langsiden ud mod algaden.

Tidligere havde man i gårdene klaret sig med et tværhus, som indeholdt bryggerset og lå parallelt med stuehuset i behørig afstand på grund af brandfaren. Fire af gårdene langs Brogades østside ses i årene 1600-20 at have fået et sidehus i et stokværk. De lå alle mod nord, fordi indkørslen var i stuehusets sydende.
114)

Naboen bankede på med sin kårde

Blandt disse gårde var nuværende Brogade 19, som tilhørte borgmester Hans Christensen. På dennes grund var der trods indkørslen også plads til et sidehus mod syd, hvilket blev opført 1626.

Naboen, der ikke selv havde sidehus, påstod nu, at nybygningens tagdryp ragede ind over hans indkørsel, samt at dens stolper ikke fulgte stuehusets. Sagen gik ham imod, og i raseri herover bankede han en dag på borgmesterens dør med sin kårde og indviterede ham på en duel. Der blev stor opstandelse i gården, især fordi borgmesterens kone lå i barselsseng - men der blev ikke lukket op.
115) Hans Christensen skyndte sig efter den store brand at købe brandtomten mod syd, hvis ene tredjedel han selv beholdte, da han igen solgte grunden.
116)

Byens ældste gårde

Blandt de ældste gårde var også borgmester Peder Pedersens gård, som lå Vestergade 23-25, og hvis to stokværk høje stuehus var fra slutningen af 1400-tallet..... Det vendte langsiden ud mod gaden - og det havde alle sine vin -